

Rasprave o pripadnosti štokavštine u 19. st.

Landeka, Krešimir

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:571417>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Krešimir Landeka
Rasprave o pripadnosti štokavštine u 19. stoljeću
Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Sanda Ham
Osijek, 2012.

Kazalo

Sažetak	2
Uvod	3
Uvid u literaturu	5
Jugoslavenstvo kao politička zamisao	8
Odras i posljedice jugoslavenstva u jeziku	10
Uloga filoloških škola u jezičnim zbivanjima 19. st.	10
Riječka filološka škola	11
Opće osobine jezika riječke filološke škole	13
Zadarska filološka škola	14
Ante Kuzmanić – “jedan od najvećih sinova Dalmacije u XIX. vijeku”	15
Šime Starčević	16
<i>Zora dalmatinska</i>	17
Zadarska filološka škola nakon prestanka izlaženja <i>Zore dalmatinske</i>	18
Zalaganje hrvatskih jezikoslovaca iz Dalmacije za hrvatski književni jezik	19
Novonastale prilike u Hrvatskoj u dalmatinskim jezično-kulturnim školama	20
Zagrebačka filološka škola	21
Obilježja zagrebačke filološke škole	22
Hrvatski vukovci	23
Vuk Stefanović Karadžić i vukovština	28
Vukovska škola na kraju 19. st.	31
Oprječni stavovi jezičnih struja	32
Pokušaj nametanja ćirilice hrvatskomu jeziku	32
Veberove rasprave s Jagićem	35
Jagićev članak <i>O našem pravopisu</i>	35
Veber: “O našem pravopisu – odgovor g. Jagiću”	37
“Vatroslav Jagić - Odgovor Adolfu Veberu”	38
Novi Veberov odgovor: “članak je moj izašao u književniku tako promijenjen, da ga ni sam nisam mogao raspoznati”	38
Čija je štokavština	40
Zaključak	44
Literatura	45

Sažetak

U radu se želi objediniti i na što jednostavniji način objasniti jezična previranja koja su se događala oko hrvatskoga jezika u 19. stoljeću, posebice u drugoj polovici 19. stoljeća, kada će se dogoditi sudbonosni događaji za cjelokupni daljni razvoj hrvatskoga jezika. Najprije se žele prikazati povijesno-politička, dakle izvanjezična zbivanja koja su utjecala na cjelokupnu 'jezikoslovnu scenu' u Hrvatskoj u 19. stoljeću koju čini više jezikoslovnih škola sa svojim različitim osobinama, te koje se škole za što zalažu, koji su im ciljevi i kolika je u stvari njihova važnost. U radu se također prikazuje na koji se način jedna politička ideologija odrazila na razvoj jezika. Opisan je rad svih hrvatskih filoloških škola u devetnaestom stoljeću te na koji su način hrvatski jezikoslovci sa srpskim jezikoslovcem Vukom Stefanovićem Karadžićem na čelu provodili jezičnu politiku koju Karadžić najavljuje u svome kontroverznome članku *Srbi svi i svuda* koja je nastala pod izvanjezičnim, prije svega političkim utjecajem, kao i temelje takvog izvanjezičnog djelovanja koji se temelje na političkom pamfletu *Načertanije*, autora Ilije Garašanina. Nadalje, u radu je opisano na koji su se način hrvatski jezikoslovci, kao pripadnici različitih filoloških škola borili za samoodređenje hrvatskoga jezika. Ovdje se ponajprije misli na zagrebačku filološku školu i jezikoslovce koji se smatraju njezinim pripadnicima i koji su bili suprotstavljeni Vuku Karadžiću čije su namjere ugrožavale samoodređenost hrvatskoga jezika, te Karadžićevim pristalicama kojih je bilo među hrvatskim jezikoslovcima – hrvatskim vukovcima.

Ključne riječi: štokavština, filološka škola, hrvatski jezik, devetnaesto stoljeće.

Uvod

Jedan od sudbonosnih događaja, o kojem se u radu govori svakako je odražavanje velikosrpske političke ideologije pod krinkom jugoslavenstva na hrvatski jezik. Začetci te ideologije leže u političkom pamfletu *Načertanije* kojem je autor Ilija Garašanin,¹ a njezino provođenje na području jezika bezrezervno je provodio Vuk Stefanović Karadžić, najavivši ga u svome djelu *Srbi svi i svuda*.

U prvome se poglavlju opisuje literatura koja je važna za proučavanje da bi se se uopće moglo razumjeti, a onda i pisati o toj problematici.

Zatim se ukratko daje pregled povijesno-političkih zbivanja, što je važno za razvoj jezika, jer mnogi su hrvatski jezikoslovci u 19. stoljeću smatrali da se slavenski narodi, koji tada, osim Rusa, svi žive u Habsburškoj Monarhiji, jedino ujedinjavanjem mogu oduprijeti agresivnoj germanizaciji i još agresivnijoj mađarizaciji, ne sluteći da se u srpskih jezikoslovaca iza ideje sveslavenstva, ustvari krije pokušaj nasilnoga zatiranja hrvatskoga jezika i cjelokupne njegove tradicije. Većina hrvatskih jezikoslovaca na vrijeme raskrinkava takva nastojanja, naslućujući da bi sada novi, kako jezični, tako i politički hegemonizam mogao zamijeniti dotadašnja dva.

Unatoč tomu, i dalje postoji manja skupina hrvatskih jezikoslovaca koji pristaju uz Karadžića, a njihovo je jezično djelovanje bilo izravno uvjetovano spomenutim izvanjezičnim razlozima. Takva jezična politika naišla je na otpor većine hrvatskih jezikoslovaca, a najznačajniju je ulogu u tome odigrala zagrebačka filološka škola s Adolfom Veberom Tkalčevićem na čelu, posebno zato što je upravo ta škola već bila utabala put normiranju hrvatskoga književnoga jezika, a pobjedom hrvatskih vukovaca, na samom kraju 19. st., gotovo sve što je do tada ostvarila zagrebačka filološka škola, zanemaruje se i hrvatski jezik postaje žrtva prije svega izvanjezičnih djelovanja i od tada kreće u drugom smjeru, o čemu će biti riječi u ostalim poglavljima. U svakome poglavlju posebno, prikazan je rad jedne škole, a

1. Garašanin, Ilija, *Načertanije*, Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture: posjećeno 28. kolovoza 2012.: http://www.rastko.rs/istorija/garasanin_nacertanije.html. Ilija Garašanin (pravo ime Ilija Savić) bio je srpski književnik i političar, osim vojnih (zapovjednik srpske vojske s činom pukovnika), obnašao je više političkih dužnosti u Srbiji: dužnost predsjednika vlade, ministar obrane i ministar vanjskih poslova. Najpoznatiji je po svojem velikosrpskom programu osvajanja tuđih ozemlja susjednih država (Bugarska, Hrvatska, Bosna Hercegovina i Crna Gora, Albanija, Makedonija, sve do Grčke) od strane Srbije koji opisuje u svom političkom pamfletu *Načertanije* (1844.) što u prijevodu na hrvatski jezik znači nacrt u kojem potanko objašnjava svoj naum. *Načertanije* se smatra temeljem velikosrpske politike koji će Srbija slijediti i provoditi na svim područjima ljudske djelatnosti, najviše u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, do današnjih dana i koji je i u suvremenom dobu još uvijek živ kao i u vremenu kada je nastao; dakle traje neprekinuto već više od 150 godina.

središte pozornosti zauzima zagrebačka filološka škola i, posljednji u nizu opisan, rad hrvatskih vukovaca, te sukob tih dviju jezičnih struja, ili točnije rečeno, nastojanja jezikoslovaca zagrebačke filološke škole u obrani od nasrtaja Vuka Karadžića i hrvatskih vukovaca na hrvatsku jezičnu tradiciju.

Uvid u literaturu

U novije se vrijeme sve više piše o problematici hrvatskoga jezikoslovlja 19. stoljeća, preciznije rečeno, u zadnjih dvadesetak godina, od osamostaljenja Hrvatske slobodno, precizno i vjerodostojno o toj se tematici može pisati, uglavnom bez straha od cenzure, zabrane ili čak progona, što je bio slučaj prije.

Vrijedne literature ima sasvim dovoljno, čak i iz razdoblja spomenute cenzure, jer vješti jezikoslovci znali su kako izreći činjenice na vjerodostojan način, da budu razumljivi, a u isto vrijeme ne izazvati reakcije vlasti koje bi za njih mogle biti pogubne. Krećući kronološkim redoslijedom, najprije treba spomenuti jedno takvo veliko i vrijedno djelo, to su *Polemike u hrvatskoj književnosti*² u 10 tomova s tim da se ne odnose svi tomovi na spomenuto razdoblje. *Polemike* sadrže različite tekstove i prjepiske iz 19. stoljeća, zatim važne i vrijedne članke iz hrvatskih (i srpskih časopisa) i novina kao što su *Zora dalmatinska*,³ *Narodne novine*,⁴ *Kolo*,⁵ *Vienac*,⁶ *Glasnik dalmatinski*,⁷ *Neven*,⁸ i dr. iz kojih se najbolje može osjetiti duh vremena u kojem se tadašnja jezikoslovna misao razvijala. Tu nalazimo izvorne članke važnih autora i njihovih rasprava kao što su Adolfo Veber Tkalčević, Bogoslav Šulek, August Šenoa, Ante Starčević, zatim Vatroslav Jagić, Tomo Maretić, Vuk Stefanović Karadžić, ali i mnogih drugih autora među kojima i nekih anonimnih.

² *Polemike u hrvatskoj književnosti; Viek narodnosti*, Kolo I, Knjiga II, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982.

³ *Zora dalmatinska* bio je prvi hrvatski preporodni književni časopis na hrvatskome jeziku koji je izlazio u Dalmaciji. Dio dalmatinskoga građanstva koji je prihvatio preporodne ideje sastajao se, razmjenjivao ideje i čitao preporodne časopise i novine. Aktivnosti toga dijela građanstva s vremenom se pojačavaju, a rezultat je i časopis *Zora dalmatinska*, koji počinje izlaziti 1844. godine u Zadru. Za pokretanje časopisa najzaslužniji je Ante Kuzmanić. Na naslovnici prvog broja objavljena je pjesma Petra Preradovića *Zora puca, bit će dana*. *Zora dalmatinska* prvi je preporodni časopis izvan Zagreba. Objavljivao je djela europskih pisaca, a na njegovim stranicama čitatelji su mogli pronaći i prijevode Homera, Dantea, Katula, recentnih romantičara... U *Zori dalmatinskoj* surađivali su brojni pripadnici zadarske filološke škole.

⁴ *Narodne novine* počele su izlaziti godine 1835. pod imenom *Novine Horvatzke*; nakladnik i urednik bio je Ljudevit Gaj, bile su to prve novine u Zagrebu na hrvatskome jeziku. Uz drugi broj *Novina Horvatzkih* (10. siječnja) izlazi i njihov književni prilog: *Danicza horvatzka, slavonzka y dalmatinzka*. Sljedeće godine naslov je promjenjen u *Novine ilirske*, a nakon zabrane ilirskoga imena 1843. u *Narodne novine*. Izlaze i danas kao službeno glasilo Republike Hrvatske.

⁵ *Kolo* je književno umjetnički časopis u izdanju Matice hrvatske. Pokrenuo ga je 1842. Stanko Vraz s Ljudevitom Vukotinovićem i Dragutinom Rakovcem kao kritički časopis nakon razilaženja s urednikom *Danice*.

⁶ *Vienac* je središnji književni list hrvatske književnosti i kulture u 19. stoljeću koji je 1869. pokrenula Matica ilirska, a s prekidima izlazi do današnjih dana pod nazivom *Vijenac* kao dvotjednik za kulturu Matice hrvatske.

⁷ *Glasnik dalmatinski* službeni je list austrijske uprave u Dalmaciji, izlazio je u Zadru od 1849. do 1866. Prvi mu je urednik bio Ante Kuzmanić, a kasnije su ga uređivali A. Kazali, J. Sundečić i S. Ivičević. U rubrici *Književni dio* surađivali su književnici i znanstvenici iz Dalmacije.

⁸ *Neven*, časopis koji 1852. g. pokreće Mirko Bogović, nakon što 1849. g. prestala izlaziti *Danica*, kao i *Zora dalmatinska*, Hrvatska je ostala bez književnih časopisa, stoga je *Neven* jedini književni časopis koji izlazi u pedesetim godinama.

Osim spomenutih *Polemika u hrvatskoj književnosti* podosta je vrijednih izvora informacija o spomenutom razdoblju i u mnogim drugim knjigama kojima je u središtu pozornosti to razdoblje. Jedna takva je *Putovima hrvatskoga književnoga jezika* (Zagreb, 1978.) u kojoj autor Zlatko Vince donosi ono što najbolje opisuje podnaslov te knjige: *Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*. Unatoč tadašnjoj stalnoj opasnosti od cenzuriranja i zabranjivanja, posebno jer je knjiga izdana nakon burnih vremena, kako u jeziku (Deklaracija o položaju i nazivu hrvatskoga književnoga jezika, 1967.), tako i u izvanjezičnim zbivanjima (Hrvatsko proljeće), svoj prikaz hrvatskoga jezika autor daje iscrpno i točno, počevši od početka – Bašćanske ploče. Središte pozornosti zauzima upravo razdoblje 19. stoljeća, a sam autor objašnjava zašto je ta tema, kojom se uostalom bavi i ovaj rad, važna, pogotovo u razdoblju kada knjiga nastaje:

“Postoji područje u hrvatskoj filologiji koje je sve donedavno s nepravom ostalo nedovoljno obrađeno. Ono je nekako na sredini između lingvistike i povijesti književnosti, odnosno kulture i povijesti. Lingvisti mu nisu obraćali dovoljno pažnje na smatrajući ga pravom lingvističkom temom, a povijesničari književnosti ili kulture nerado ga se prihvaćaju jer se ipak tu pretežno obrađuju jezična pitanja. Riječ je, naime, o tzv. “vanjskoj” povijesti hrvatskoga književnoga jezika, o prilikama u kojima se oblikovao, posebno o povijesti hrvatskoga književnoga jezika 19. stoljeća, a to se područje smatralo “ničijom zemljom”. Malo je, naime, tko od lingvista u tu problematiku dublje zahvatio, a povijesničari književnosti uglavnom nemaju namjere da se time ozbiljnije i sustavnije pozabave.” (Vince, 1978.: 3)

Zašto je to područje do tada bilo “ničija zemlja” možemo pretpostaviti, leži li razlog nedovoljne obrađenosti teme u neizanteresiranosti ili pak spomenutim razlozima cenzure i ‘nezgodnih’ vremena, a sumnju u ovo potonje dodatno pojačava činjenica da se tek u novije vrijeme, nakon osamostaljenja piše o toj problematici više.

Bilo kako bilo, možemo zaključiti da ta knjiga na neki način predstavlja određenu prekretnicu u istraživanju, za hrvatski jezik, presudnoga 19. stoljeća jer nakon toga o toj se tematici sve više piše, iako možda još uvijek nedovoljno, s obzirom na važnost razdoblja.

Trenutačno se ovom tematikom vjerojatno, posebice jezikom zagrebačke filološke škole, najintenzivnije bavi prof. Sanda Ham. Od njezinih djela najprije treba spomenuti *Jezik zagrebačke filološke škole*. U njemu je, kako se iz naslova da naslutiti analiziran jezik zagrebačke filološke škole sa svim svojim osobitostima. Prikazan je i odjek koji je jezik zagrebačke škole imao u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću. Drugi dio govori o hrvatskim

književnicima koji su pisali jezikom zagrebačke filološke škole te kako je taj jezik s vremenom, u svim kasnijim izdanjima, uključujući i današnja, izmijenjen i prilagođen maretićevskoj normi.

Drugo važno djelo autorice jest *Povijest hrvatskih gramatika* (Osijek, 1998.), odnosno, za ovaj rad važno poglavlje *Hrvatske gramatike od ilirizma do kraja 19. stoljeća*. U njemu su iscrpno prikazane sve jezične osobitosti jezika zagrebačke filološke škole, slovnice i njihovi autori, a usporedno je dan prikaz vukovskih gramatika, njihovih autora i jezičnih osobitosti. Naziv slovnica rabe jezikoslovci zagrebačke filološke škole, dok jezikoslovci koji slijede vukovsku normu rabe naziv gramatika.⁹

Važan stručnjak, između ostaloga i za područje hrvatskoga jezika u 19. stoljeću, svakako je Ljudevit Jonke. Od njegovih djela najprije treba spomenuti *Književni jezik u teoriji i praksi* (Zagreb, 1965). Jonke, kao i, vidjeli smo ranije, Vince, uočava isti problem nedovoljne proučenosti razdoblja o kojem u navedenoj knjizi govori:

“Razvoj književnog jezika Hrvata i Srba u 19. i 20. stoljeću vrlo je zanimljiv, a ipak nije u nas ni dovoljno proučen ni dovoljno poznat. Nekako smo zanemarili proučavanje jezika i zadovoljavamo se vrlo često općim impresijama, individualnim jezičnim osjećanjem, širokim gestama. Što je bilo s hrvatskim književnim jezikom od ilirizma 1836. do Brozova Hrvatskog pravopisa 1892, jedva nam je i poznato, čak mislimo da je bilo beznačajno i tričavo.” (Jonke, 1965.: 5)

O onome što knjiga sadrži, sam piše:

“U ovoj su knjizi samo odabrani moji članci i rasprave. Oni su nastajali u različitim prilikama i u većem vremenskom razmaku, a objavljivani su u različitim časopisima i publikacijama, pa se kadšto neki problemi više puta spominju, ali su ipak samo na jednom mjestu potanko prikazani i protumačeni.” (Jonke, 1965.: 6)

Osim navedenoga, vrijedno je Jonkeovo djelo za proučavanje hrvatskoga jezika u 19. stoljeću i, kako sam naslov govori, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (Zagreb, 1971.).

⁹ Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006., str. 66.

Nadalje, *Standardni jezik* (Zagreb, 1970.), djelo je jednog od najvažnijega hrvatskoga jezikoslovca Dalibora Brozovića, a sastoji se od onoga što kaže, još jedno do najvažnijih imena hrvatskoga jezikoslovlja, Radoslav Katičić u predgovoru te knjige:

“Od pet rasprava u ovoj knjizi prve se dvije nadopunjuju, a ostale su nešto drugačije.”
(Brozović, 1970.: 6)

Upravo posljednje tri “nešto drugačije” u izravnoj su vezi s onime čime se bavi i ovaj rad.

Ako uzmemo u obzir pretpostavku da razdoblje 19. stoljeća predstavlja vrlo važnu, možda i najvažniju prekretnicu u povijesti i razvoju cjelokupnoga hrvatskoga književnoga jezika, mogli bismo zaključiti da još uvijek postoji jako puno praznoga prostora koji bi valjalo popuniti iscrpnijim istraživanjem i pisanjem o tome razdoblju. U proučavanju hrvatskoga jezika u visokoškolskom obrazovanju, ovomu je području još uvijek posvećeno premalo prostora s obzirom na njegovu neobičnu važnost, a u osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima gotovo potuno je zanemareno.

Jugoslavenstvo kao politička zamisao

Da bismo razumjeli jezikoslovne pojave određenog povijesnog razdoblja, valja prije svega razumijeti povijesno-političke okolnosti toga razdoblja, posebno se to odnosi na 19. stoljeće jer su se dogodile mnoge povijesno-političke, ali i jezikoslovne prekretnice. U prošlosti, kao i danas, politika je imala znatan utjecaj na većinu područja ljudskih djelovanja, pa tako i na znanost, odnosno znanosti o jeziku – jezikoslovlju.

U 19. stoljeću gotovo sve zemlje slavenskoga govornoga područja nalazile su se u zajednici naroda Habsburške Monarhije u kojima su imale izuzetno podređen položaj i bile su žestoko podvrgnute najprije nasilnoj germanizaciji, a potom i mađarizaciji. Hrvatska se u to vrijeme nalazi u posebno teškom položaju, jer, osim Habsburgovaca i Mađara, prijeti stalna opasnost od Turaka koji stoljećima preko Hrvatske pokušavaju prodrijeti u Zapadnu Europu, koja se zbog međusobnih svađa i različitih interesa europskih zemalja ne uspijeva riješiti te stalne prijetnje s istoka. Takvo stanje traje stoljećima i mnogi narodi i države ne uspijevaju odoliti stalnim turskim prodiranjima te padaju u ruke Osmanlijama. Unatoč svojoj maloj površini i nevelikoj brojnosti naroda, posebno u usporedbi s turskim carstvom, Hrvatska je

cijelo to vrijeme, stoljećima bila na rubu opstanka, prepuštena samoj sebi, ali ipak uspijeva opstati i očuvati jedan od najvažnijih obilježja identiteta naroda – hrvatski jezik.

Nakon nekoliko stoljeća vladavine, Turska u 18. stoljeću sve više počinje slabjeti, podjarmljeni narodi malo pomalo oslobađaju se i tako, krajem 18. i početkom 19. stoljeća nastaju nove, odnosno obnavljaju se stare države. Tada, da bi se novonastale i obnovljene, uvjetno rečeno, male zemlje uspjele održati i suprostaviti velikim silama, najprije Habsburškoj monarhiji, među državama slavenskoga govornoga područja javlja se ideja ujedinjavanja – ideja sveslavenstva. Ta je ideja posebno izražena među južnoslavenskim narodima, ponajprije zbog međusobne velike sličnosti jezika i lakog razumijevanja među južnoslavenskih narodima kao govornicima južnoslavenskih jezika.¹⁰

Jedna od glavnih obilježja toga vremena, posebno prvih nekoliko desetljeća 19. stoljeća, jest početak osvještavanja i ujedinjavanja naroda i oblikovanje u moderne narode u obliku u kakvom su oni danas. Tih pojava nije izuzeta ni Hrvatska, koja doživljava svoj Narodni preporod, možda i najvažniji događaj u čitavoj svojoj povijesti koji se počeo događati krajem 18. stoljeća, a traje do 1874., kada narodno ime istiskuje ilirsko. Preporod se najprije javlja kroz ideju ilirstva, s obzirom da se vjerovalo da su Hrvati potomci drevnih Ilira,¹¹ naroda koji je u vrijeme Rimskoga carstva živio na području Hrvatske, ali i šire. Ta teza ubrzo je napuštena i prihvaćeno je vjerovanje o Hrvatima kao slavenskom narodu.¹²

Nakon oslobađanja od Turaka, počinje obnova i srpske države koja je u ruke Turcima pala 1459. godine. Zbog turske tiranije nad srpskim stanovništvom, 1804. godine, u Orašcu je podignut Prvi srpski ustanak pod vodstvom Karađorđa Petrovića. Ustanak je ugušen 1813. Drugi srpski ustanak podignut je 1815. godine na čelu s knezom Milošem Obrenovićem. Rezultati tog ustanka vidljivi su tek 1830. kada Srbija postaje vazalnom kneževinom. Prvi ustav Srbija dobiva godine 1835.¹³ Godine 1867. donijet je sultanov ukaz (ferman) o povlačenju turske vojske iz srpskih gradova. Neovisnost Srbije priznata je na Berlinskom kongresu 1878. Knez Milan Obrenović postaje srpskim kraljem 1882. godine.¹⁴

Ondje je također postojala ideja o sveslavenstvu, ali usporedno s njom, javlja se politika koja potiskuje ideju ujedinjenja južnoslavenskih naroda i u prvi plan stavlja širenje srpske države na istok, zapad i jug, dakle na Bugarsku, današnju Bosnu i Hercegovinu,

¹⁰ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

¹¹ U novije vrijeme ponovno se sve više govori o neslavenskomu podrijetlu Hrvata, a najglasnija je teorija o iranskome podrijetlu Hrvata.

¹² Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

¹³ Tih godina nastaju u Srbiji i megalomanske ekspanzionističke ideje za stvaranjem Velike Srbije unutar viših državnih krugova, koje će kasnije biti pokretačem agresivnih ratova Srbije sa susjedstvom, a te su ideje među srpskom inteligencijom i političarima i danas vrlo žive.

¹⁴ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Srbija>

Hrvatsku, Crnu Goru i Makedoniju. Najpoznatiji povijesni dokument koji, ne samo da potvrđuje ideologiju širenja srpske države na ozemlja susjednih država, nego se smatra i njezinim temeljem jest *Načertanije*, odnosno nacrt o stvaranju velike Srbije, koji 1844. godine izdaje njezin autor Ilija Garašanin. U njemu se obrazlaže važnost širenja Srbije, zbog njezinog navodnog ugroženog opstanka, načini na koje se treba vršiti srbizacija susjednih naroda, ali i kako treba voditi politiku prema velikim silama – Rusiji i Habsburškoj monarhiji, kako one ne bi razotkrile i ugrozile čitav plan. Od takve politike nisu odstupili ni današnji suvremeni srpski političari, ali i znanstvenici i kulturni djelatnici, dakle ona neprestano traje već više od 150 godina kroz sva područja ljudskoga djelovanja.

Odraz i posljedice jugoslavenstva u jeziku

Kao jezikoslovna zamisao, jugoslavenstvo se javilo kao posljedica utjecaja političkih okolnosti i teškog položaja naroda slavenskoga govornoga područja, a samim time i slavenskih jezika. Možemo reći da je pokušaj ujedinjavanja južnoslavenskih jezika samo jedna ‘podideja’ romantičarsko–utopijske zamisli ujedinjavanja svih slavenskih naroda, a zbog međusobne sličnosti južnoslavenskih jezika, ona je upravo među južnoslavenskim jezicima djelovala najizvedivije, što se kasnije pokazalo potpuno pogrešnim i štetnim upravo po južnoslavenske jezike, ponajviše hrvatski jezik, ali i srpski, jer se nisu razvijali prirodno nego pod stalnim izvanjskim utjecajem. Taj je nasilni utjecaj najviše vršen nasilnom srbizacijom hrvatskoga jezika, koja je bila žešća i neskrivenija što je vrijeme više prolazilo, trajala je sve do kraja 20. stoljeća; tragovi takvih nastojanja vidljivi su čak i danas među pojedinim jezikoslovcima, no budući da takve ideje uglavnom nailaze na neodobranje većine suvremenih hrvatskih jezikoslovaca, ali i samoga hrvatskoga naroda, kao govornika hrvatskoga jezika, one su neusporedivo slabije nego što su bile kroz gotovo čitavu hrvatsku (jezičnu) povijest.

Uloga filoloških škola u jezičnim zbivanjima 19. stoljeća

Književni ili standardni jezik obično podrazumijeva jezik koji je normiran pravopisom, gramatikom (slovnícom) i rječnikom. Da bi se bolje razumjele jezične prilike u 19. stoljeću, važno je detaljnije opisati kako su se te prilike razvijale, a razvijale su se

prvenstveno preko jezičnih škola. Dakle da bismo upoznali jezične prilike, valja upoznati te filološke škole. U Hrvatskoj, nakon ilirskoga razdoblja, djeluje nekoliko filoloških škola: riječka filološka škola, zadarska filološka škola, zagrebačka filološka škola i hrvatski vukovci. Potonje dvije, iako međusobno suprotstavljene, najvažnije su jer su ostavile najveći trag u oblikovanju hrvatskoga književnoga jezika. Te su se škole međusobno razlikovale po različitim pogledima na jezične fenomene i pojave pa su razmirice bile uobičajene, ne samo među pripadnicima različitih filoloških škola nego i među pripadnicima iste škole.¹⁵

Razlog tomu nejedinstvu valja tražiti u stoljećima političke, teritorijalne pa i kulturološke rascjepkanosti, te utjecaju i pripadnosti naših pokrajina i krajeva različitim državnim zajednicama. Devetnaesto je stoljeće vrijeme nastajanja modernih naroda, što je slučaj i s Hrvatima koji doživljavaju narodni preporod i upravo tada Hrvati nalaze jedinstvo koje će sve te razlike nadvladati ili ih pretvoriti u prednosti tako što će se objediniti i činiti jednu heterogenu funkcionalnu cjelinu, a to je bio vrlo težak i nezahvalan posao jer su pripadnici različitih jezičnih škola smatrali da su upravo oni i njihove jezične osobine središte oko kojeg se trebaju okupiti ostali. Zato i dolazi do stvaranja više takvih skupina koje čine jezikoslovne škole.¹⁶

Riječka filološka škola

U Rijeci Fran Kurelac okuplja oko sebe svoje učenike iz Istre, Rijeke i Hrvatskoga primorja, koji oduševljeni svojim učiteljem djeluju kao riječka filološka škola. Oni se zalažu za arhaični jezik svoga kraja oblikovan u čakavštini za koji je karakterističan kratki genitiv množine, imali su podosta različitih stajališta od jezikoslovaca zagrebačke filološke škole. Osim Kurelčevih učenika, još je nekoliko jezikoslovaca jedno vrijeme pristajalo uz Kurelčeva načela, kao npr. Vinko Pacel¹⁷ i Franjo Rački. Ta je škola imala nagli uspon, oduševljenje je trajalo, ali kratko, nakon toga dolazi do njezinog polaganog opadanja i naposljetku konačan kraj. Za tu je filološku školu, kao i za ostale, bio karakterističan jezični purizam. Kasnije će, vidjet ćemo, Kurelac ostati gotovo jedini potpuno dosljedan načelima svoje škole.¹⁸

Kurelac se u Rijeku doselio iz inozemstva i tada počinje njegovo djelovanje koje u samome početku nije imalo većega odjeka. Najvjerniji učenici bili su mu Ivan Fiamin, Bude

¹⁵ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Vinko Pacel prvi napušta načela Kurelčeve škole i prvi koji je javno istupio protiv tih načela.

¹⁸ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

Budisavljević, Ivan Dežman, Ivan Črnčić, Fran Pilepić, koji su vrlo zanosno veličali svoga učitelja i poprilično se žestoko odnosili prema pripadnicima zagrebačke filološke škole pogrdno ih nazivajući *ahavcima*. Osim svojih učenika i gore spomenutoga dvojca, u početku je Kurelac uspio zaintrigirati i Lavoslava Vukelića, Marijana Derenčina, Frana Jelačića i Franju Markovića.¹⁹ Dakle, u početku, imao je popriličan broj pristalica, među kojima je bilo, osim njegovih učenika i poznatih imena, stoga su oni svi skupa činili jezikoslovnu školu vrijednu jezikoslovne pozornosti.

Među prvima u obranu zagrebačke škole od kritika *kurelčevaca* istupa Vatroslav Jagić, koji će, vidjet ćemo, prvi tu školu i napustiti, a tada se prije svega zalaže za slogu, kako bi se lakše objedinila pravopisna načela. Kurelac na te kritike odgovara još žešće i objavljuje u Karlovcu godine 1860. knjigu pod naslovom *Recimo koju*, kojom izaziva veća zanimanja javnosti.²⁰

Dvadesetdvo godišnji Jagić, tada još pristalica zagrebačke filološke škole, odgovara mu pomirljivijim tonom da mu je drago što se zalaže za važne jezične probleme i jedinstvo Južnih Slavena, ali s pravom mu zamjera što prigovara samo zagrebačkoj školi, ali ne i Srbima i Slovencima.²¹

Ipak, konačan udarac riječkoj školi zadaje glavni predstavnik zagrebačke škole Adolfo Veber Tkalčević svojim tekstom *Brus jezika*, koji se, iako pisan pomirljivo, ali taktički, može smatrati porazom riječke i pobjedom zagrebačke filološke škole. Veber najviše zamjera Kurelcu to što njeguje arhaični jezik, koji, po Veberovu mišljenju, ne može biti književan, točno argumentirajući time što književni jezik služi suvremenosti, stoga i mora biti suvremen, a ne arhaičan.²²

Važan događaj koji potvrđuje pobjedu zagrebačke škole dogodio se 29. listopada 1862. kada kancelar Ivan Mažuranić propisuje Gajev slovo pis u hrvatsku nastavu. To dodatno označava afirmaciju zagrebačke škole, ali i konačan pad riječke filološke škole koju pomalo napuštaju njezini pristaše, svi, osim vođe Frana Kurelca koji ni nakon toga nije želio napustiti svoja načela smatrajući se i dalje vođom riječke filološke škole, iako ona praktički više nije postojala.²³ Nakon toga, hrvatska se književnost počinje snažno razvijati, a hrvatski književnici pišu jezikom zagrebačke filološke škole.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Isto.

Opće osobine jezika riječke filoške škole²⁴

Razlog zbog kojega Kurelac njeguje arhaični jezik leži u njegovoj utopijskoj ideološkoj usmjerenosti sveslavenstvu. Smatra kako će upravo takvim oblicima, koji su zajednički svim slavenskim jezicima (npr. slavenski genitiv), a posebno umetanjem starocrkvenoslavenskih elemenata u jezik lakše približiti (južno)slavenske jezike jedne drugima i na taj način u konačnici postići jedinstvo.

Unatoč svojoj sveslavenskoj usmjerenosti Kurelac je itekako bio nacionalno osvješten i radio na širenju hrvatstva, što su potvrđivali svi oni koji su znali za njega i surađivali s njim:

“Što je Kurelac kao profesor na Rijeci za naš narod dobra učinio, najbolje ću izraziti ako rekнем, da se ponajviše njemu imade zahvaliti, što je riečka županija onaj rodoljubivi plamen raspirila, o koji su se do sada sve neprijateljske namjere dušmana hrvatskih uvijek razbijale”... (Vince, 1978.: 469.)

Najvažnija pravila jezika riječke filološke škole:²⁵

- Najvažnija osobina jest kratki, tzv. slavenski genitiv množine: *žen, gradov, pěsnikov, rukopisov* i sl.
- Stariji oblici u sklonidbi imenica za dativ, lokativ i instrumental množine (isto kao i zagrebačka filološka škola).
- Neizmijenjeni mekonepčanici²⁶ u instrumentalu množine: *buntovniki, s junaki* i sl.
- G i L množine pridjeva upotrebljava nekad nastavkom *-ieh: mladjiej, neživieh...* ali uobičajenije je *-ih*.
- Pridjevi i participi imaju dva oblika – određeni i neodređeni (kao u staroslavenskome): *mene prihranivšu i podpomogšu i naučivšu*.
- Stara pokazna zamjenica *s', si, se: Se jeseni, ja se odpravio u Zagreb...*
- Stari oblici dativa osobne zamjenice (staroslavenski *vy, ny*): *mogu vi, gospodo i borci...reći. a mislimo da je to žalce i ostan dobre ni volje i nastojanja*.
- dvojina u imenica: *Iz dvaju rukopisu, dvaju prevodu prviu, Nu uz pomoć dvaju rukopisu*.

²⁴ Isto.

²⁵ Pravila su navedena prema: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978., str: 417-418.

²⁶ Mekonepčanici ili velari: k, g, h.

- Infinitiv završava nastavkom *–i*, ali bez njega (supin²⁷): *Latinski ne uměva...dobro uputit, jezik okresat i otesat.*

Iz navedenih je primjera osobina riječke škole jasno da je Veberova tvrdnja o arhaičnosti jezika te škole sasvim utemeljena. Iako se sa gledišta današnjega govornika hrvatskoga jezika taj jezik čini još arhaičniji, očito je to bio slučaj i u 19. stoljeću jer neki su se oblici, koje Kurelac želi oživjeti, počeli gubiti još u 16. stoljeću.

Zadarska filološka škola

U Dalmaciji je postojala skupina jezikoslovaca poznata pod nazivom zadarska filološka škola, okupljenih oko glavnog predstavnika Antuna Kuzmanića, a uz njega je najistaknutiji predstavnik Šime Starčević. Iako se zvao zadarski, okupljao je jezikoslovce iz čitave Dalmacije, uključujući i Dubrovnik. Središnji časopis koji su izdavali i najčešće u njemu objavljivali svoje radove zvao se *Zora dalmatinska*. Zalagali su se da osnovica književnoga jezika bude štokavsko narječje ikavskoga tipa, smatrajući da govornici najvećega dijela hrvatskoga naroda jesu upravo ikavski štokavci. I ova je škola, kao i riječka bila protivnik zagrebačke filološke škole, a izazivali su reakcije i drugih – riječke filološke škole, te Vuka Karadžića i njegovih pristalica.

U Zadru, u početku ilirskoga preporoda, ali i kasnije, nije se puno znalo o zbivanjima u ostalim dijelovima Hrvatske, tek se usput u novinama spominje ime Ljudevita Gaja s drugim filozofima. Tek se godine 1842. pojavljuje članak u zadarskim novinama *Gazzetta di Zara* na hrvatskome jeziku, pisan dalmatinskim slovopisom koji donosi prve konkretnije vijesti o događajima vezanima uz ilirski preporod, a govori protiv Božidara Petranovića koji je podupirao Gajev slovopis. Dakle, već u samom početku javlja se otpor prema zagrebačkoj školi, ali jača nacionalna svijest i narod se poziva da govori svojim, materinskim jezikom te da se odupre talijanizaciji.²⁸

B. Petranović izdaje *Ljubitelj prosvěštenija* u kojem se protivi umetanju starocrkvenoslavenskih elemenata u jezik, želi da jezik, pisan latinicom, bude onakav kakvim se piše *Danica ilirska*, dakle jezik zagrebačke filološke škole, a taj jezik i sam upotrebljava pozivajući na ujedinjenje svih *Ilira*. Protivi se Karadžiću koji je želio nametnuti narodni govor

²⁷ Supin ili krnji infinitiv je odlika čakavskoga, ali i štokavskoga narječja.

²⁸ Opširnije vidi u: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

kao književni, jer jedino narodni govor i poznaje, pa mu Petranović pojašnjava da narodi obično imaju dva govora – književni i narodni te da treba načiniti književni jezik koji bi bio iznad narodnoga govora.²⁹

Ante Kuzmanić – “jedan od najvećih sinova Dalmacije u XIX. vijeku”(Vince, 1978.: 333)

Inače, rođen u Splitu, Ante Kuzmanić, nakon studija u Beču, dolazi u Zadar godine 1834. sa željom da pokrene časopis na hrvatskome jeziku. Da bi se ta želja ostvarila, trebalo je proći gotovo čitavo desetljeće pa tek 1843. u suradnji s poznatim izdavačima braćom Battara, tiska oglas i prvi ogledni primjerak *Zore dalmatinske* na hrvatskome jeziku. U molbi, koju je Kuzmanić morao slati u Beč da bi mu se odobrilo tiskanje časopisa stoji da će list izlaziti na jeziku koji je najbolje zvati hrvatski jezik jer upravo taj naziv porabi narod u Dalmaciji, a nazive ilirski, slovinski i slavjanski izmislili su ućeni ljudi i upravo naziv hrvatski jezik, dakle ne ni dalmatinski, Kuzmanić u časopisu i rabi. Osim toga, smatrao je da književni jezik treba biti blizak narodnomu, da bi narodu bio što razumljiviji, a ne ućen koji bi puku bio dalek i stran.³⁰

U svom daljнем djelovanju, Kuzmanić je bio zadovoljan preporodnim gibanjima u Zagrebu i poziva na slogu, ali ipak zamjera što se većina toga radi na svoju ruku i važne se odluke u Zagrebu donose bez savjetovanja s predstavnicima dalmatinske filološke škole, a ta škola baštini bogatu tradiciju; poziva na postupno povezivanje hrvatskih pokrajina kako bi se saćuvali elementi koji su osobina određenoga kraja, no bilo je tu vjerojatno i osobnih interesa i ambicija koji su se ogledali u pokušaju nametanja sebe kao ‘dalmatinskoga Gaja’. Toćno primjećuje da su Hrvati u sjevernoj Hrvatskoj napustili ilirsko ime i preuzeli jugoslavensko, kako su popustili i napravili neke ispravke u jeziku samo da bi se približili Srbima, što su sami Srbi ismijali i prezreli. Osim toga, zbog sveprisutne talijanizacije, Kuzmanić je stao odlučno u obranu hrvatskoga jezika i protiv nametanja talijanskoga jezika, tvrdeći da je jezik hrvatskoga puka hrvatski jezik i ni jedan drugi te da se to mora poštovati.³¹

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

Osim A. Kuzmanića, značajnu je ulogu među dalmatinskim jezikoslovcima koji su promovirali vrijednosti hrvatskoga jezika odigrao svećenik Šime Starčević, inače stric Ante Starčevića.

Najvažnija djela:³²

- *Nova ricsoslovica iliricska: vojnicsoj mladosti krajicsoj poklonjena/trudom i nastojanjem Shime Starcsevicha xupnika od Novoga u Lici*, Trst, 1812. (pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.)
- *Nova ricsoslovica iliricsko-francezka: na potribovanje vojnicsoe mladosti iliricskih darxavah / Mozin*, Trst, 1812.
- *Homelie iliti Tumačenje svetog evengjelja za sve nedilje: od Došastja Gospodinova do poslidnje nedilje po Duhovih*, Zadar, 1850.
- *Svagdanja pobožnost i prava izpovid kerstjanska po Shimi Starcsevichu. U Zagrebu. Tiskom i troškom F. Župana*, Zagreb, 1854.
- *Ričoslovje*. (prir. i pog. popr. Ante Selak), Pergamena, Zagreb, 2009., (Biblioteka Croaticum, knj. 18)

Smatrao je da se hrvatski jezik treba razvijati neovisno o srpskome jer da ta dva jezika u to vrijeme nisu uopće na istom stupnju razvoja. Objašnjavao je to činjenicom kako su hrvatski pisci pitanje književnoga jezika odavno riješili, a taj je jezik bio čist, bez natruha crkvenoslavenštine i rusizama, čime je srpski bio obilato natopljen. One koji su željeli istisnuti latinicu kao hrvatsko pismo i nametnuti ćirilicu, nazivao je nekulturnima.

Iako se njegov doživljaj buđenja nacionalne svijesti u većini segmenata razilazi s ilirskim, smatrao je ilirski pokret velikim i važnim događajem. Imao je izuzetno široku naobrazbu, poznao je sve slavenske jezike, te latinski, francuski, talijanski i njemački, a važan je i što je prvi uočio i bilježio četiri naša naglaska. Želio je sjedinjenje hrvatskoga jezika i svih Hrvata u jednoj zajednici.³³

³² http://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ime_Star%C4%8Devi%C4%87

³³ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

Bio je to više književni, a manje jezikoslovni časopis. U početku ga je uređivao uglavnom Petar Preradović, iako je Ante Kuzmanić službeno bio urednikom. Ilirci su znali za pokretanje *Zore* i htjeli su da se i u njoj uvede njihov pravopis kojim je, između ostalih, pisana i *Danica*.³⁴

Suradnici *Zore dalmatinske* pisali su slovopisom koji su nazivali dalmatinskim, kao i sam Kuzmanić, iako nije bio oštar protivnik Gajeva slovopisa, jer težio je slozi i ujedinjenju:

“Poradi svete književne sloge treba da se zagrebačkoga pravopisa primimo; ta i ti si jednom vrlo pametno rekao, da valja početi, makar na tursku.” (Vince, 1978.: 343)

Za njih su ilirska slovopisna rješenja predstavljala nepoznanicu jer je dalmatinski slovopis bio već ustaljen u Dalmaciji i teško je sada bilo to promijeniti, a najžešći protivnici ilirskoga slovopisa bili su Stipan Ivićević i Šime Starčević. Kuzmanić bi se možda i privikao na stran mu i nov slovopis, no njemu su zapravo više, s pravom, smetala ilirska nastojanja o ujedinjenju Slavena kroz jezik, ali na štetu jezika jer je već tada izvrsno primijetio da će se na taj način stvoriti umjetan, neprirodan jezik. To je ustvari ono što je Kuzmanića najviše udaljavalo od iliraca, pogotovo kada je vidio da jezik zagrebačke filološke škole ide drugim smjerom nego što je on smatrao da bi trebao ići, a to se prije svega odnosilo na njegovo gorljivo zastupanje ikavice koja kod iliraca i zagrebačke škole nije mogla proći.³⁵

Unatoč svim opiranjima suradnika okupljenih oko *Zore dalmatinske*, Gajev slovopis sve više postaje općeprihvaćen u ostatku Hrvatske, Bosni i Hercegovini (iako je i ondje bilo otpora) pa čak i u Dalmaciji. Prva je knjiga tiskana u Dalmaciji ilirskim pravopisom tek 1844., dok se, primjerice u Slavoniji tim pravopisom tiskalo već 1842. Valja napomenuti i to da su Gajev pravopis prihvatili i Slovenci,³⁶ napuštajući svoju bohorčicu, a prva knjiga koju tiskaju tim pravopisom jest Vrazova zbirka narodnih pjesama *Narodne pjesni ilirske*.³⁷

Konačno, u prvom izdanju *Zore dalmatinske* za godinu 1849. Kuzmanić prelazi na ilirski slovopis. Iste godine u Dalmaciji počinju izlaziti službene novine pisane tim slovopisom, iako austrijskoj vlasti nije odgovarala hrvatska sloga i uvijek ju je nastojala

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ To se ne odnosi na znakove za glasove *ć, đ, dž* jer ih u slovenskome jeziku nema.

³⁷ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

ometati, međutim, ilirski je slovopis bio već općeprihvaćen, pa se i vlast morala s time pomiriti.³⁸

Osim pitanja koji od dvaju pravopisa koristiti, u Zori su se dalmatinskoj vodile i rasprave trebaju li Hrvati prihvatiti ćirilicu kao svoje pismo. Budući da je ilirski pravopis i zagrebačka filološka škola pobijedila i to je pitanje bilo riješeno, naravno, u korist latinice.

Kako je već poznato, Dalmatinci su se u Zori dalmatinskoj zalagali za ikavski izgovor jata, a to je mišljenje prevladavalo čak i nakog prihvaćanja Gajeva slovopisa i jezika zagrebačke filološke škole. Ustrajnost u težnji za ikavskim izgovorom jata pravdali su s pravom time da najveći broj Hrvata jesu ikavci, kao i time da je bogata književna tradicija nastala na ikavici. I u ovome je slučaju najžešći zagovornik Šime Starčević. Treba napomenuti da su pravoslavci koji žive u Dalmaciji jekavci, pa se proširila teorija da se i ostale Dalmatince želi jekavizirati, otcijepiti od Katoličke crkve i pripojiti Pravoslavnoj, što je bio dodatan razlog ustrajavanja na ikavici.³⁹

Zadarska filološka škola nakon prestanka izlaženja *Zore dalmatinske*

Zadar je pedesetih godina devetnaestoga stoljeća bio u administrativnome smislu poprilično talijaniziran, iako je većinu u Zadru i okolici činilo hrvatsko stanovništvo. U to vrijeme u Zadar dolazi Fran Kurelac i uvidjevši takvo stanje, krajnje pesimistično opisuje Zadar, jer njemu se činilo da je grad talijaniziran puno više nego je uistinu bio, a taj je dojam pojačavala talijanska, ali i ona talijanizirana glasna i dominantna manjina. Slično je stanje bilo u svim dijelovima Hrvatske, gdje nije bilo talijanske dominacije, bilo je austrijske ili mađarske, u svakom je slučaju narodni, hrvatski jezik bio potiskivan, a takvo stanje odgovaralo je austrijskim vlastima koje su ga željele očuvati uvođenjem Bachova apsolutizma (1850. – 1859.).⁴⁰

Važnu prekretnicu predstavlja odluka ministarstva da će *Državni zakonik* prevesti na sve narodne jezike Austrijske Monarhije, te da će se na tim jezicima tiskati i vladin list što se uistinu i dogodilo. To ujedno označava i kraj ilirizma.⁴¹

U to vrijeme prestaje izlaziti i *Zora dalmatinska*, dalmatinski jezikoslovci svoje radove počinju objavljivati u *Glasniku dalmatinskom*, kojemu je opet Ante Kuzmanić urednikom.

³⁸ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

Zalaganje hrvatskih jezikoslovaca iz Dalmacije za hrvatski književni jezik

U Hrvatskoj u to vrijeme postoje tri jezične struje koje se bave sudbonosnim pitanjima za daljnji razvoj hrvatskoga jezika. Jedni su smatrali da treba razvijati jezik koji bi bio zajednički svim južnim Slavenima, drugi su smatrali da treba stvarati zajednički jezik sa Srbima, dok treći smatraju da se hrvatski književni jezik treba samostalno razvijati.⁴²

Da su se dalmatinski jezikoslovci, s Antom Kuzmanićem na čelu zalagali za samostalni hrvatski književni jezik, ali kojemu je temelj, suprotno zagrebačkoj školi, ikavica, najbolje dokazuje riječima:

“Narod hervaski (pod tim imenom razumi se i Dalmatinski, i Istarski, i Bosanski katolici) zajedno sa Slavonskim mora imati svoj osobiti književni jezik osnovan na njegovom govoru, i u izgovoru, a ne na tuđjemu; sramota je da njegovi književnici drugačie od njega govore i pišu. Ele zaslužuje narod hervatsko-slavonski da mu se tuđjim nagama jezik negazi, i da se odlikuje i sa svojom književnostju premda malom, ali stariom od svih ostalih slavjanskih književnostih. ...4. Da mi ljubimo narod serbski, i želimo se s njim složiti, ama nipošto nećemo da se pogodimo s kolovodjama njihove književnosti, jer njihov jezik nije naš jezik, a opet ga sklapaju s virozakonom te od velike miline i pobožnosi pišu izmedju dva jezika.” (Vince, 1978.: 375)

Dalmatinski su se jezikoslovci sukobili sa zagrebačkim jezikoslovcima ponajviše prigovarajući im što ne žele prihvatiti ikavicu kao temelj književnomu jeziku, kao i zalaganje za zajednički slavenski jezik, zanemarujući hrvatske jezične posebnosti.

Godine 1851. u Dalmaciji počinje izlaziti list *Pravdonoša*. Ante Kuzmanić objavljuje poziv na pretplatu u kojem objašnjava da narod u Dalmaciji ne zna talijanski jezik nego samo hrvatski i da je zato potreban takav jedan list na hrvatskome jeziku. list će se baviti pravosudnim, ali i jezikoslovnim pitanjima u pravosuđu. Izlazio je svega dvije godine, ali pomogao je dosta u uvođenju hrvatskoga jezika u sudstvo, kao i stvaranju i prihvaćanju novih naziva na hrvatskome jeziku kojih je do tada, s obzirom na potčinjenost hrvatskoga jezika u pravosuđu, manjkalo.⁴³

Osim *Pravdonoše*, pokrenuta su u Dalmaciji još dva lista uglavnom pravnoga karaktera, koja treba spomenuti jer su pisani hrvatskim jezikom: *List zakonah dilopisah vlade*

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

za *Kraljevinu Dalmaciju*, pisan na talijanskome i hrvatskome jeziku, ikavicom te *Pokrajinski list uredovnih spisah za Dalmaciju*, u početku također pisan ikavicom, a kasnije, postupno prelazi na jekavicu, odnosno iekavicu.⁴⁴

Svakako je spomena važan prijevod Biblije zadarskoga kanonika, inače Bračanina Ivana Matije Škarića na hrvatski jezik, ikavski govor štokavskoga narječja s natruhama čakavštine.⁴⁵ Djelo, koje je nastajalo gotovo trideset godina, izlazilo je u nastavcima, ukupno je drugi potpuni prijevod Svetoga pisma na hrvatski jezik,⁴⁶ zbog jezika kojim je pisano, izazvalo je mnoge rasprave, neki su ga hvalili, neki kudili, a među najoštrije kritičare, zbog nepoštivanja Kurelčevih načela, spada pripadnik riječke filološke škole Ivan Črnčić.⁴⁷

Novonastale prilike u Hrvatskoj u dalmatinskim jezično-kulturnim školama

Valja zaključiti da su zadarska jezična škola i dalmatinski jezikoslovci svojim djelovanjem ostavili neizbrisiv trag na hrvatsko jezikoslovlje 19. stoljeća i afirmaciju štokavštine, ali i općenito na hrvatski književni jezik i zato svakako predstavljaju neizostavni dio u proučavanju toga razdoblja. Nakon prestanka djelovanja pripadnika dotadašnje zadarske filološke škole u dotadašnjem obliku, počinju djelovati drugi jezikoslovci u Dalmaciji, iako ne homogeno, sa zajedničkim ciljevima kao do tada. Ta je nova generacija jezikoslovaca povezana s izlaženjem lista (1862.) na talijanskome jeziku *Il Nazionale*, a sadržavao je *Prilog k Narodnom listu* na hrvatskome jeziku sve do 1869., kada se počinju paralelno tiskati *Narodni list* na hrvatskome jeziku i *Il Nazionale* na talijanskome jeziku. Osim Ante Kuzmanića, koji je i dalje usamljeno ustrajavao na ikavskome govoru, novi naraštaj kulturnih djelatnika nastoji se što više približiti sjevernoj Hrvatskoj.⁴⁸

⁴⁴ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Prvi, cjelovito tiskani prijevod Svetoga pisma onaj je Matije Petra Katančića iz 1831.

⁴⁷ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

⁴⁸ Isto.

Zagrebačka filološka škola

Ova je škola imala najveći, može se reći presudan značaj u stvaranju hrvatske jezične norme. Njezinim osnivačem i najistaknutijim predstavnikom smatra se Ljudevit Gaj,⁴⁹ zatim Adolfo Veber Tkalčević,⁵⁰ Antun Mažuranić,⁵¹ Vjekoslav Babukić,⁵² Rudolf Frölich Veselić,⁵³ Bogoslav Šulek⁵⁴ i drugi; u početku i Vatroslav Jagić, ali kasnije prestaje biti.

Zagrebačka se filološka škola može promatrati u oprjeci s bilo kojom drugom školom; ako se, npr. promatra u oprjeci s riječkom filološkom školom, onda je tu obično najizraženija, ranije već spomenuta rasprava oko nastavka za genitiv množine, a osobina je zagrebačke jezikoslovne škole predlaganje da nastavak za genitiv množine bude stari nastavak *-ah*, čemu se riječka škola oštro protivila nazvavši pogrdno pripadnike zagrebačke škole *ahavci*.

Zadarska je škola bila u oprjeci sa zagrebačkom, uglavnom prigovarajući im što se usredotočuju uglavnom na zagrebački govor, zanemarujući ostale govore, posebno ikavicu, koja, po njima, ima najviše govornika i treba ući u književni jezik.

Ipak, na putu općoj prihvaćenosti jezikoslovnih rješenja zagrebačke filološke škole najviše su se ispriječili vukovci. Ako s današnjeg stanovišta promatramo jezična zbivanja 19. stoljeća, jasno je da središte pozornosti zauzimaju dvije filološke škole: zagrebačka na jednoj strani i na drugoj strani hrvatski vukovci pa stoga jednu i drugu školu valja promatrati u oprjeci s ovom drugom.

Zagrebačka škola svoja načela temelji na bogatoj pismenoj književnoj tradiciji razvijene stare hrvatske književnosti, što najbolje uokvirava njihovo geslo: *piši kao što stari dobri pisci pišu*; u smislu hrvatske jezične tradicije poveznicu možemo tražiti još od prve hrvatske gramatike (slovnice) koju je Bartol Kašić izdao još davne 1604., zatim dalje preko svih ostalih važnih jezikoslovnih djela koja su nastala do 19. stoljeća, ali i onih književnih

⁴⁹ Ljudevit Gaj, *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, pleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov* (1830.).

⁵⁰ Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta* (1859.); *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* (1876.); *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* (1876.).

⁵¹ Antun Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839.); *Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik, I–III* (1846.–1849.); *Slovnica hervatska* (1859.).

⁵² Vjekoslav Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narěčja ilirskoga* (1836.); *Ilirska slovnica* (1854.); *Slovnica hervatska* (1871.) služila je kao srednjoškolski udžbenik.

⁵³ Rudolf Frölich Veselić, *Der kleine Illirier* (1840.); *Anleitung zur Erlernung der vier slavischen Hauptsprachen* (1847.); *Teoretisch-praktische Taschen-Grammatik der illirischen Sprache* (1850.); *Handwörterbuch der deutschen und ilirischen Sprache i Rěčnik ilirskoga i němačkoga jezika* (1853. i 1854.); *Grammatik der illirischen Sprache, wie solche in Dalmatien, Kroatien, Slawonien, Bosnien, Serbien, im südlichen Ungarn und einem Theile der Millitärgrænze gesprochen wird* (1861.).

⁵⁴ Bogoslav Šulek, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch - Njemačko-ilirski rječnik, I. - II.* (1860.); *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, I. - II.* (1874./75.); *Jugoslavenski imenik bilja*, (1879.).

koja su nastajala još ranije, stoga je jezik koji njeguje zagrebačka filološka škola nastavak prirodnoga razvoja hrvatskoga književnoga jezika.

Osnovica književnomu jeziku štokavski je govor, ali s elementima čakavštine i kajkavštine kako bi se objedinili svi hrvatski govori, te jekavski odraz jata koji se bilježio *ě*,⁵⁵ a mogao se čitati jekavski, ikavski, ekavski, a u pjesništvu i ijekavski, što je u skladu s vremenom, željom i potrebom za objedinjavanjem svih hrvatskih narječja bilo izvrsno rješenje, svojevrsan simbol jedinstva triju hrvatskih narječja. Naglasni sustav bio je isprva novoštokavski, ali s vremenom, on se postupno preoblikovao u novoštokavski naglasni sustav⁵⁶.

Važna je i osobina te škole, kao i cjelokupne hrvatske jezikoslovne tradicije jezični purizam koji je prednost davao uvijek izvornim hrvatskim riječima pred tuđicama i internacionalizmima. Ovdje se najviše istaknuo Bogoslav Šulek sa svojim novotvorenicama. Smatrao je da, ako ne postoji izvorna hrvatska riječ koja bi zamijenila neku stranu, treba ju skovati ili preuzeti iz nekoga drugoga slavenskoga jezika. Mnoge su takve riječi ušle u hrvatski jezik i koristimo ih danas u suvremenome jeziku kao uobičajane hrvatske riječi (*pojam, vodovod, olovka, nogostup, veleizdaja, kišobran, računovođa*) i mnoge, mnoge druge.

Obilježja zagrebačke filološke škole⁵⁷

- Nesinkretizirani nastavci u dativu, lokativu i instrumentalu množine u imeničkom i zamjeničko-pridjevnim sklonidbama.

- Prijedlog *prema* uvijek ide s dativom.

- Genitiv, dativ, lokativ, instrumental jednine u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi nemaju navezaka – završni otvornici koje u suvremenom jeziku smatramo navescima obveznim su dijelom padežnoga nastavka GDLI jd. *-oga, -omu, -om, -im*. Sustav ne poznaje oblike tvorene naveskom *-e*.

- U instrumentalu jednine imenica *i-* vrste prednost ima nastavak *-ju*.

- Znanaglasni A jd. osobne zamjenice ona uvijek glasi *-ju*.⁵⁸

- Glagolski su pridjevi prošli i sadašnji sklonjivi i u atributnoj su ulozi.

⁵⁵ Znak *ě* naziva se rogato e.

⁵⁶ Opširnije vidi: Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006.

⁵⁷ Obilježja su navedena prema: Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek, 1998., str. 22.

⁵⁸ Norma je u međuvremenu promijenjena pa u suvremenome jeziku znanaglasni akuzativ jd. *ona* glasi također *-ju*; u navedenoj literaturi stoji da joj je upotreba ograničena, a to je stoga što je knjiga nastala prije te promjene, iako se kasnije u knjizi navodi da oblik *-ju* opet polako ulazi u normu.

- Osnove u vrsti *-a* ženskoga roda DL jd. ne moraju biti sibilizirane, pa čak ni u primjerima u kojima u suvremenom jeziku moraju.

- Vokativ vrste *-a* ženskoga roda nije sinkretiziran s nominativom.

- Genitiv množine u imenica ima nastavke *-a(h)*, *-i(h)*, a u imenica vrste *a* ženskoga roda nema nastavaka *-i*, samo je *-a(h)*, uz proširenu osnovu nepostojanim *-a* gdje god za to ima uvjeta.

- Dosljedna sklonidba brojeva *dva*, *tri*, *četiri*.

Prepoznatljiva obilježja jezika zagrebačke filološke škole koja su najprije potisnuta i promijenjena jesu 'rogato' e koje se bilježilo: *ě*, nastavak *-ah* imenica u genitivu množine i muklo è (npr. *hervatski*).

Krajem 19. stoljeća, pobjedom hrvatskih vukovaca neki od oblika zagrebačke filološke škole istiskuju se i nameću se oblici koji nisu osobina hrvatske tradicije već osobina vukovske škole, a to uglavnom znači osobina srpskoga jezika. Time je načinjena šteta koja je ostavila trajne posljedice hrvatskomu jeziku, s vremenom neke su ispravljene, a za preostale vrijeme će pokazati hoće li biti ispravljene, s obzirom da i danas postoje 'suvremeni hrvatski vukovci' koji osporavaju ili čak obezvrjeđuju hrvatsku jezičnu tradiciju.

Hrvatski vukovci

Svoj su uzor jezičnim rješenjima hrvatski vukovci s na čelu Tomom Maretićem, koji je napisao *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* (1899.), vidjeli u liku i djelu srpskoga jezikoslovca Vuka Karadžića, kako smo vidjeli, pronositelja velikosrpske političke ideologije na području jezika pod krinkom jugoslavenstva i začetnika vukovske škole, koji je u početku u svome djelovanju bio poprilično usamljen. Kasnije mu se pridružuje Đuro Daničić, koji je bio došao u Beč studirati pravo od kojega odustaje, pod utjecajem Karadžića i Miklošića. Pokušao je Karadžić izvršiti utjecaj, osim na Zdranina Antu Kuzmanovića, i na Vjekoslava Babukića, pokušavajući najprije preko njih nametnuti svoje stavove, no, vidjet ćemo kasnije, uzalud. Uz Maretića, tu je bio još Ivan Broz, autor *Hrvatskoga pravopisa* (1892.), nastaloga na vukovskim načelima, koji s Franjom Ivekovićem, izrađuje vukovski *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901.). Kasnije je uz njih pristao i Vatroslav Jagić, koji je u početku pripadao zagrebačkoj filološkoj školi, a istaknutiji su predstavnici te

škole i Ignjat Alojzije Brlić, njegov sin Andrija Torkvat Brlić, Zatim Pero Budmani, Mirko Divković i drugi.⁵⁹

Jezik koji su vukovci nametali kao književni bio je narodni jezik, a ne književni jezik bogate hrvatske književne tradicije; temeljio se na načelu Vuka Karadžića koje je glasil: *piši kao što govoriš*. Takav način pojednostavljivanja ili čak trivijalizacije jezika najbolje je opisano u sljedećoj misli:

“Njegovo načelo Piši kao što govoriš, u onom dijelu koji se odnosi na fonološki izgovor, moglo je proisteći iz glave priprosta čovjeka neopterećena jezičnim preokupacijama, koji drugačije i ne može pisati nego onako kako čuje.” (Vince, 1978.: 274)

Nadalje, Karadžić govori da treba pisati narodnim jezikom, onako kako govore seljaci *govedari*, što dodatno potvrđuje prethodnu tezu. Srpski je jezik tada natopljen rusizmima i crkvenoslavensštinom:

“...srpski književnici privikli su nekim crkvenim i ruskim izrazima već toliko da se je bojati bilo, da bi se još za sada nagazilo na veliki upor, ako bi ih sasvim odstranili, s druge strane pako budući da su proti duhu živućega jugoslavenskoga jezika, nisu se mogli primiti u hrvatsko narječje...” (Vince, 1978.: 276)

nema književne tradicije na kojoj bi se mogla zasnivati norma, za razliku od hrvatskoga jezika i onoga što je zagovarala zagrebačka filološka škola.

Karadžić u svom proglasu *Srbi svi i svuda* sve štokavce proglašava Srbima, a sve kajkavce Slovencima, dozvoljava jedino da su čakavci Hrvati, ali su razlike neznatne sa štokavskim, dakle, po njemu, srpskim jezikom:

“U Dalmaciji na suhoj zemlji (osim samoga pomorja i ostrva), gdje je bilo srce Hrvata, danas nema nikakoga naroda koji bi se po jeziku razlikovao od Srba, ali na ostrvima i u primorskijem mjestima, iz kojijeh su se ljudi slabo miješali s onima sa suhe zemlje (kao npr. u Trogiru i Omišu), govori se jezikom malo drukčijim od srpskoga, i ja mislim da su ovi pomorci i ostrvljani ostaci ili potomci starijih Hrvata. Ja ću se ovdje potruditi ukratko da naznačim sadašnje razlike njihovog jezika od srpskoga.” (*Srbi svi i svuda*, prema: Projekt

⁵⁹ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

Rastko: Biblioteka srpske kulture, *Vuk Karadžić, Srbi svi i svuda*, posjećeno 14. kolovoza 2012.: <http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html> Karadžić: 1849.)

Dalje navodi razlike “njihovog jezika” i “srpskoga”. Jezikoslovni autoriteti u europskoj slavistici 19. stoljeća podržavali su Karadžićeve razlike između štokavskoga narječja i čakavskoga narječja kao razlike između srpskoga i hrvatskog jezika, što zbog toga što narodi i jezici tada još uvijek nisu potpuno formirani, što zbog tadašnjeg vjerovanja da je jezična pripadnost ujedno i nacionalna pripadnost.⁶⁰

Unatoč svemu, Karadžićeva namjera odmah biva raskrinkana pa izaziva žestoke odgovore s hrvatske strane. Ovako u *Pozoru* Josip Miškotović reagira na Karadžićev članak:

“Ovakovo postupanje možda je i mudro i probitačno za svrhu, koju postignuti želi “Srb. dnevnik”; ali ja takovo postupanje naprama “Pozoru” nazvljam perfidijom... Nesretna rieč Vuka Štefanovića: “Srbi svi i svuda”, nikada Hrvati nisu kanili pretvoriti u jednaku ludost: “Hrvati svi i svuda, kako ih srpski dnevnik nepravедno potvara.” (*Glas iz Slavonije i „Srbski dnevnik“*, 1863., *Pozor*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I., Knjiga II., Zagreb, 1982., str.: 404-406)

Dalje, u istom časopisu stoji:

“Dakle po umovanju g. Vuka Karadžića stanuju od Trsta sve do Bojane sami Srbi; a Hrvati to su samo Čakavci i Kekavci. Budući da su Kekavci upravo Slovenci, a Čakavacah ima vrlo malo, to se dakle niti ne može kazati, da ima hrvatskoga naroda; i budući da se čakavština malo razlikuje od srbskoga jezika, a kekavština je samo prielaz u srbski jezik, to dakle (po umovanju gos. V. K.-a) niti neima naroda i hrvatskoga jezika... Na poviestnicu se i ne osvrée, za jezikoslovje nemari, da se našinci rimskoga zakona neće Srbi da zovu... U obće neima ni traga srbskomu imenu u svoj 300 godišnjoj dalmatinsko-hrvatskoj književnosti, a hrvatskomu lje ima.” (nepotpisani članak, 1863., *Pozor*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982., str.: 409-410)

Karadžić očito nije puno mario za takve odgovore kad ga ni malo nisu sputavali da nastavi u svojim naumima, svoje je zamisli nastojao nametnuti pod svaku cijenu pa je išao čak

⁶⁰ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

do te mjere da, sumnja se, nije prezao čak ni od mijenjanja izvornih tuđih tekstova koji su govorili o hrvatskome jeziku, hrvatskim jezikom.

Dokaz koji ide u prilog takvoj sumnji jest djelo Šime Ljubića *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*. Već je samo ime djela problematično, jer u njemu se zapravo govori o hrvatskoj, odnosno, dalmatinskoj književnosti i spominju se samo hrvatski književnici, stoga su hrvatski jezikoslovci, prije svega Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je u Hrvatskome saboru održao i prvi govor na hrvatskome jeziku, nastojali da u naslovu djela bude pridjev *hrvatski* i *dalmatinski*.⁶¹

Ono se u početku i zvalo *Poviest narodne književnosti dalmatinske*, a Kukuljević svoga mlađega kolegu autora savjetuje da djelo nosi naziv *Poviest dalmatinsko-hervatske književnosti*, a razlog je

“poradi naše bratje Srbaljah, koji bi rada da je sva Dalmacija serbska, prem da tamo do jučer ime ovo skoro ni poznato ne biaše.” (Vince, 1978.: 290)

Kasnije mu preporuča da se djelo zove *Poviest ili historija hrvatske književnosti*, jer će imenom hrvatskim pridobiti širu čitateljsku publiku, što je dokaz da je hrvatsko ime najprihvaćenije i najproširenije u svim Hrvatskim pokrajinama. Nadalje Kukuljević objašnjava da se i u dubrovačkoj književnosti oduvijek koristi ime hrvatsko, a radi sloge među slavenskim narodima koristi se i *slovinsko* ime, te

“...nipošto pako srbsko koje ime rado bi nam narinuli neki nevješti ljudi... Ja sam se u Dalmaciji snova osviedočio da je kod konservativnog našeg naroda sve do Arbanije ime hrvatsko jedino živo i narodno.” (Vince, 1978.: 290)

Neki su s razlogom strahovali da će autor pasti pod Karadžićev utjecaj i nazvati djelo srpskim imenom. To se ipak ne događa, međutim, događa se nešto drugo. U svom djelu Šime Ljubić navodi razlike između srpskoga i hrvatskoga jezika. To ne bi bilo ništa neobično da se sve navedene razlike poklapaju s razlikama koje Karadžić navodi u svom djelu *Srbi svi i svuda*, i to bez citiranja, što nije Ljubićeva osobina pisanja.⁶²

⁶¹ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

⁶² Opširnije vidi: Sanda Ham, *Hrvatski jezik u Ljubićevu Ogledalu jugoslavjanskom* u *Zbornik o Šimi Ljubiću*, Zagreb, 2009., str. 197-198.

Također, Karadžić nastoji razlike između dvaju jezika prikazati što neznatnijima, dok Ljubić izričito tvrdi:

“Njeki da to bolje kvare u jugu bratimstvo i slogu, bezočno tvrde, da svi štokavci su Srbi, a čakavci Hrvati; i tako još da katolik je Hrvat, a grk Srbin, kad je jasno da Hrvati, već od najstarijeg vremena kako i danas, govore izmience ča i što, i da ima pravoslavnik ne malo po krajini, u Bosni i Dalmaciji koji se zovu Hrvati, i tako katolika i u istoj srbskoj kneževini koji se zovu Srbi.” (Ham, 2009.: 197-198)

Ljubić je tada boravio u Beču, zajedno s Brlićem, Miklošićem i Karadžićem, ocjenjivali su djelo, a sam Brlić govori o tome kako je prepravljao Ljubićevo djelo, savjetujući se s Karadžićem i Miklošićem, a tomu treba pridodati i to da su upravo oni mogući izdavači Ljubićeve *Ogledala*⁶³.

Još je razloga koji govore u prilog sumnji da je djelo prepravljano. Naime, Ljubićev je jezik gotovo potpuno dosljedan jeziku zagrebačke filološke škole i to dosljedno provodi u svomu djelu, a pravila koja navodno on postavlja, proturječna su jeziku zagrebačke škole, a sukladna upravo vukovskoj normi.

To je sasvim dovoljno dokaza da bi se s pravom moglo tvrditi da su Karadžić, Brlić i Miklošić svjesno mijenjali izvorni tekst, oduzimali i dodavali kako bi nametnuli svoje stavove.

Mijenjanje izvornih tekstova i njihovo prilagođavanje vukovskoj normi, nije bilo svojstveno samo Vuku i vukovcima, nego se ta tradicija nastavila i kasnije, ne samo u 19. stoljeću, nego i kroz gotovo čitavo 20. stoljeće. Manje je poznata, a vrlo važna činjenica, da su većina prihvaćenih hrvatskih književnika, npr. Ivan i Josip Kozarac, August Šenoa, Isidor Kršnjavi, Milan Begović prihvatili jezik zagrebačke filološke škole kao normu još u 19. stoljeću, prije pobjede hrvatskih vukovaca i pisali poštujući tu normu, gotovo da drugačije nisu ni znali. Kada se usporede kasnija izdanja djela tih književnika s izvornicima, vidjet ćemo da je u izvornicima norma koja je gotovo u potpunosti sukladna normi zagrebačke filološke škole, dok je u kasnijim izdanjima ta norma mijenjana i prilagođivana vukovskoj normi.⁶⁴

Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika Vuk Karadžić i njegovi pristaše uvijek su nastojali prikazati kao neznatne, a svesrdnu su potporu u tomu nalazili u tadašnjoj

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto.

jezikoslovnoj znanosti koja je narode određivala po jeziku. Iz toga razloga Karadžić svoju teoriju o srpskoj pripadnosti štokavštine vrlo uspješno promiče i izvan Hrvatske, a što se tiče europskih slavističkih autoriteta koji su bili uz Karadžića, valja spomenuti Franza Miklošića i Jozefa Šafařika, potonji je čak išao do te mjere da je tvrdio da su svi Slaveni srpskoga podrijetla, stoga Karadžić nije mogao dobiti bolje pristaše koji bi zdušnije pristali uz njega.⁶⁵

Osobine vukovske škole:⁶⁶

- Izjednačavanje narodnoga i književnoga jezika, što je u praksi značilo jezičnopovijesni nihilizam i zabacivanje hrvatske književne baštine, kao i nekritičko prihvaćanje djela Vuka Karadžića.
- Štokavski purizam, tj. odbijanje čakavskih i kajkavskih riječi i oblika u hrvatskome književnome jeziku, što je dovodilo i do grotesknih pokušaja štokavizacije kajkavskih i čakavskih toponima (npr. Delnice u Dionice i Split u Spljet).
- Potiskivanje tvorbenosti hrvatskoga jezika ili ustrajanje u pokušajima ustaljivanja međunarodnica (historija, muzika) na račun hrvatskih tvorenica (povijest, glazba).
- Odbacivanje, zanemarivanje i prešućivanje dosega starije hrvatske književnosti i standardiziranosti hrvatskog jezika (taj je pristup u potpunosti odbacio razdoblje od početaka do pojave iliraca i Gaja).

Vuk Stefanović Karadžić i vukovština

Sve te, do sada opisane pojavnosti i previranja, odrazile su se na hrvatski jezik, a početke djelovanja možemo tražiti nedugo nakon Garašaninova velikosrpskoga nacrtu, kada srpski jezikoslovac Vuk Stefanović Karadžić 1849. godine u Beču izdaje knjigu *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, čiji je najvažniji dio poglavlje *Srbi svi i svuda*, stoga se može zaključiti da su ta dva djela u izravnoj vezi jedno s drugim. Iz samoga naslova nije teško zaključiti da je Karadžićevo djelo nastavak Garašaninove politike, svojevrsan Karadžićev *načertanije* na području jezika u kojem se mogu pronaći brojne proturječnosti,

⁶⁵ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

⁶⁶ Osobine su navedena prema: Wikipedija: *Hrvatski jezik*, posjećeno 1. studenoga 2012.: http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_jezik.

nagađanja, neutemeljene tvrdnje i subjektivni dojmovi. U tom djelu on pokušava uvjeriti sve štokavce⁶⁷ da su Srbi koji to ne žele priznati:

„Samo prva tri miliona zovu se Srbi ili Srbliji, a ostali⁶⁸ ovoga imena neće da prime, nego oni zakona turskoga misle da su pravi Turci, i tako se zovu, premda ni od stotine jedan ne zna turski; a oni zakona rimskoga sami sebe ili zovu po mjestima u kojima žive npr. Slavonci, Bosanci (ili Bošnjaci), Dalmatinci, Dubrovčani itd., ili, kao što osobito čine književnici, starinskijem ali bog zna čijim imenom... Kad čovjek pomisli npr. da Madžara ima i rimskoga i kalvinskoga zakona, pa se svi zovu Madžari; ili: da Nijemaca ima i rimskoga i lutoranskoga i kalvinskoga zakona, pa se opet svi zovu Nijemci; mora se čuditi kako se barem ovi Srbi zakona rimskoga⁶⁹ neće Srbi da zovu.“ (*Srbi svi i svuda*, 1849., prema: Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture, *Vuk Karadžić, Srbi svi i svuda*, posjećeno 14. kolovoza 2012.: <http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>)

U daljnjem tekstu ipak spominje Hrvate, priznajući povijesne činjenice koje govore o dolasku Hrvata i njihovom životnom prostoru, opovrgavajući time vlastite prethodne tvrdnje da se hrvatski narod ne naziva hrvatski, nego se naziva pokrajinskim imenima:

„Po svjedočanstvu grčkoga cara i spisatelja K. Porfirogeneta (koji je umro 959. godine u 54. godini svojega života) Hrvati su se u naše krajeve doselili odnekuda iza karpatskih gora u prvoj polovini sedmoga vijeka (kada i Srbi u Mačedoniju i Ilirik). Došavši amo oni su se razdvojili nadvoje, pa se jedni namjestili u današnjoj Hrvatskoj granici i u turskoj Hrvatskoj i u Dalmaciji, a drugi ostali u Panoniji između Drave i Save.“ (*Srbi svi i svuda*, 1849., prema: Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture, *Vuk Karadžić, Srbi svi i svuda*, posjećeno 14. kolovoza 2012.: <http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>)

Kasnije pak iznosi vlastito subjektivno mišljenje, bez činjeničnog uporišta, jer kaže „ja bih rekao“ da su čakavci jedini potomci „Porfirogenitovijeh“ Hrvata i da govore jezikom koji

⁶⁷ Ovdje se konkretno misli na Srbe, Makedonce, Crnogorce, današnje Bošnjake i Hrvate, iako uglavnom negira postojanje Hrvata, pa tako i hrvatskoga jezika, govori da su to Srbi „rimskoga zakona“, odnosno katoličke vjere i nabraja ih regionalnim imenima (Slavonci, Dalmatinci, Dubrovčani...), dok muslimane, današnje Bošnjake proglašava *Srbima turskoga zakona*, odnosno Srbima islamske vjeroispovijesti.

⁶⁸ Misli na ostale štokavce drugih narodnosti.

⁶⁹ Izbjegava Hrvate zvati Hrvatima nego ih naziva „Srbi rimskoga zakona“, želeći reći da, ako muslimani (koji se danas zovu Bošnjaci), ne žele 'priznati' da su Srbi, onda bi to trebali učiniti, po njegovu mišljenju, barem Hrvati (iako ih ne naziva Hrvatima) jer su vjerom sličniji Srbima, nego muslimani.

je, navodno, najbliži srpskom jeziku pa iz toga slijedi da bi i za njih bilo najbolje da se proglase Srbima (iako sami to ne žele priznati).

Hrvate kajkavce proglašava Slovincima, a njihov 'jezik' polusrpskim:

„Među Slovence idu i današnji Hrvati u varmeđi zagrepskoj, varaždinskoj i križevačkoj, kojijeh je jezik kao prijelaz iz kranjskoga u srpski; ali je začudo otkud oni ondje gdje su sad? Ako je istina što Porfirogenet kaže da su Panonski Hrvati bili između Drave i Save, i da im je stolica bila u Sisku, onda bi valjalo da su ondje čakavci a ne kekavci!“ (*Srbi svi i svuda*, 1849., prema: Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture, *Vuk Karadžić, Srbi svi i svuda*, posjećeno 14. kolovoza 2012.: <http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>)

Ovdje vidimo još jednu proturječnost koju i sam Karadžić priznaje: Hrvate kajkavce on proglašava Slovincima, a već Porfirogenetovi zapisi (10. st.) dokazuju da ta tvrdnja nije točna, dakle već tada nalazimo potvrdu da na tom području žive Hrvati. Čak štoviše, upravo se područje o kojem govori Karadžić isprva jedino zvala Hrvatska, dakle u užem smislu, a kad se govori o cjelokupnom području gdje žive Hrvati, uz pojam Hrvatska gotovo uvijek se nabrajaju i ostali dijelovi: Dalmacija, Slavonija, Istra, Bosna i Hercegovina i Dubrovnik i to tada označava cjelokupno područje koje je danas hrvatska država (osim Bosne i Hercegovine) i gdje se govori hrvatskim jezikom. Isto je i s jezikom: naši stari književnici, osim naziva hrvatski, koriste ilirski, dalmatinski, slovinski ('slavenski'), slavonski i slično, a ne srpski ili slovenski, stoga je to samo jedna u nizu Karadžićevih neutemeljenih tvrdnja.

Takvim pristupom pokušava uvesti pomutnju i heterogenizirati hrvatski jezik kako bi ga lakše sveo pod zajednički nazivnik srpskoga jezika. To su, najgrublje rečeno, temelji na kojima nastaje jezikoslovno učenje Vuka Karadžića i vukovska jezična norma. U Hrvatskoj je takva politika naišla na otpor među jezikoslovcima, ali i među ostalim kulturnim djelatnicima i političarima, unatoč tomu što je istovremeno u Hrvatskoj postojala i ideja sveslavenstva i koja je, usprkos takvoj jezičnoj politici sa srpske strane, i dalje postojala. U kulturi i politici najžešći protivnik takve srpske politike jest otac domovine Ante Starčević, dok na jezikoslovnom polju najkonkretniji otpor daje zagrebačka filološka škola, ali uz nju valja spomenuti i važnu ulogu koju su igrale riječka filološka škola i zadarska filološka škola na čelu s Antom Kuzmanićem.

Vukovska škola na kraju 19. st.⁷⁰

Najprije je Ivan Broz na fonološkim načelima izradio *Hrvatski pravopis* (Zagreb, 1892.). Budući da dotadašnji tvorbeno-morfološki nije imao dugu normativnu tradiciju niti kakvih izrazitih prednosti (a i stara je “uzorna” dubrovačka književnost bila pisana pretežito fonološkim hrvatskim pravopisom) i kako su *Hrvatski pravopis* donijeli i prihvatili sami Hrvati, uz neka početna kolebanja, pravopis se polako ustalio i počeo upotrebljavati uz uobičajena usavršavanja do današnjih dana.

Na osnovi Karadžićevih i Daničićevih djela Tomislav Maretić (1854.—1938.) izradio je svoju veliku *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* (Zagreb, 1899. Ona je unijela velike promjene u hrvatski književni jezik u mnogim pojedinostima, a značajnim dijelom samo u oblicima množinskih padeža, što nije bilo strano ni hrvatskoj tradiciji. No, to je jednim dijelom već bilo na razvojnoj crti hrvatskoga književnoga jezika pa nije bilo pokušaja da se stari padeži vrate ni kad su Hrvati poslije opet mogli slobodno odlučiti drukčije. No, u nekim je jezičnim propisima Maretićeva škola slijepo slijedila srpske uzore te je pokušala hrvatskome standardnome jeziku nametnuti oblike strane hrvatskoj jezičnoj tradiciji. Na taj su se način dva jezika uspjela privući jedan drugome.⁷¹

Iako se vukovci, na kraju 19. stoljeća, ponajviše pomoću protuhrvatske politike Hrvatima mrskoga bana Khuena Hedervarija uspjeli pobijedili i nametnuti svoje stavove, glavne su osobine hrvatske jezične tradicije, koje je zastupala zagrebačka škola, sačuvane. Od tronarječnosti i hrvatske književne tradicije do tvorbenosti, definitivno su nadvladale programatski ideal mladogramatičara hrvatskih vukovaca.

Mladogramatičarski su pokušaji propali bujnim razvitkom hrvatske književnosti u 20. stoljeću (Tin Ujević, Miroslav Krleža), a hrvatsko ih je jezikoslovlje i "službeno" prevladalo koncem SFRJ. Ivan Broz i Franjo Iveković izradili su *Rječnik hrvatskoga jezika* (Zagreb, 1901.) također na Karadžićevoj i Daničićevoj osnovi, ali on nije bitno mijenjao dotadašnje hrvatsko jezično stanje. Tim su se zahvatima razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika znatno smanjile – privremeno, ali do njihova jedinstva nikad nije došlo jer se to, unatoč svim pokušajima pokazalo jednostavno nemogućim i neprirodnim.⁷²

⁷⁰ Opširnije vidi: http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_jezik

⁷¹ Isto.

⁷² Isto.

Oprječni stavovi jezičnih struja

Između jezikoslovaca zagrebačke filološke škole i vukovaca postojale su određene zajedničke dodirne točke, najviše u ideji približavanja dvaju ‘bratskih’ naroda kroz prizmu jezika. Kako su tadašnji hrvatski jezikoslovci, pripadnici zagrebačke filološke škole već bili postavili normu na temelju hrvatske književne tradicije koja se, doduše, trebala još razvijati, i latiničnoga pisma, dok su vukovci tek pokušavali stvoriti normu na temelju novoštokavskoga narodnoga govora koji je bio svojstven Vuku Karadžiću, razlike su bile dovoljno velike da postanu nenadvladive.

Pokušaj nametanja ćirilice hrvatskomu jeziku

Pojava kontroverznoga članka *Srbi svi i svuda* doprinosi tomu da neke stvari i određene namjere postanu jasnije, ali i da se tenzije dodatno rasplamsaju. Jedna od tih tenzija jest i Karadžićev pokušaj nametanja ćiriličnih znakova u hrvatski slovopis. Taj je pokušaj naišao kod hrvatskih jezikoslovaca na otpor, čak i kod vukovaca, a jedna od rijetkih iznimaka je Ignjat Alojzije Brlić koji je pao pod Karadžićev utjecaj i pristao na prihvaćanje ćirilice kao hrvatskoga pisma pod izlikom da mu je važnija sloga i jedinstvo dvaju naroda, iako čak sam tvrdi da mu je draža latinica od ćirilice.⁷³

U obranu hrvatske latinice staje Vjekoslav Babukić. Najprije je prijetila opasnost da latinica u potpunosti bude zamijenjena ćirilicom, a kada je Karadžić vidio da to ne može proći, onda je pokušavao u latinicu ubaciti ćirilične znakove za nepčanike i tako napraviti zapravo hibridno pismo koje je mješavina latinice i ćirilice, a podršku su mu pružali i slovinci Jernej Kopitar i Franc Metelko.⁷⁴

Babukić je najprije predlagao Brliću neka Srbi prigrlje latinicu ili neka oba pisma budu u uporabi pa nek vrijeme pokaže koje će biti bolje prihvaćeno, međutim, od svojih stavova nisu odstupili ni jedan ni drugi.⁷⁵

Nakon toga, Babukić se obraća Karadžiću, opet argumentirano braneći hrvatsko pismo latinicu. Njihov je odnos bio kolegijalan i suradnički, međutim, kada se radilo o zadiranju u hrvatski jezik, Babukić nastupa oštro, ali opravdano i uvijek argumentirano. Kada je

⁷³ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

⁷⁴ Opširnije vidi: Sanda Ham, *I abeceda ima svoju filozofiju* u zborniku: *Hrvatski bez kompleksa, jubilarni zbornik posvećen Ernestu Bariću*, Pečuh, Filozofski fakultet u Pečuhu, Katedra za kroatistiku, 2011.

⁷⁵ Isto.

Karadžićevo djelovanje bilo od koristi za hrvatski jezik, npr. kada je narodno hrvatsko pjesništvo učinio poznatim, tada ga je Babukić podržavao. Međutim, čim se prijeđe granica zadiranja u hrvatski jezik, Babukić reagira. O tome svjedoči njihova međusobna prjepiska koju je Babukić objavio u časopisu *Kolo*.⁷⁶

Tu prjepisku započinje Babukić, a potaknulo ga je pismo Vuka Karadžića Platonu Atanackoviću, pravoslavnome vladici i predsjedniku Matice srpske koja je željela da se izradi srpski pravopis kojim bi se pisale srpske novine. U tom pismu Karadžić se miješa u pitanja hrvatskoga pravopisa, iako o njemu uopće nije riječ, već je riječ o srpskome pravopisu. Protiv je već prihvaćena Gajeve slovoписа tvrdeći da su “svi znatniji ljudi protiv Gajeve orografije.”⁷⁷

Želi zamijeniti latinična slova: *dj, ž, lj, nj, ć, č, š, dž* ćirilicima: *ђ, ж, љ, њ, ћ, ч, ш, џ*, što bi bila najveća promjena. Osim toga, želi ukloniti muklo *è* i rogato *e* zbog četiriju načina izgovora rogatoga *e*, koje je objedinilo sva hrvatska narječja: *i, e, je ije*, ismijavajući ga:

“...kad se po Gajevoj ortografiji napiše n. pr. pisati pa mu nad s muha ostavi trag, onda će se čitati kao š.” (Ham, 2011.: 114)

Karadžićevu nasrtljivost i omalovažavanje pokazuje činjenica da je dao lijevati slova za novi hrvatski slovoпис, unatoč tomu što su Hrvati već imali uvriježen slovoпис i uopće ne mareći za mišljenja hrvatskih jezikoslovnih autoriteta prije svega Vjekoslava Babukića. Karadžić ni tu ne staje, nego ide još dalje nazivajući gajicu “krpežom.”⁷⁸

Babukić, naravno, nije mogao ostati ravnodušan na uvrjedljive Karadžićeve postupke i odgovara Karadžiću tako što je u njegov izvorni tekst umetnuo svoje bilješke i tako ga promijenio, vjerojatno želeći vratiti istom mjerom, tj. pokazati kako izgleda zadiranje u tuđe.

Osim tih rasprava, Babukić i Karadžić raspravljaju i o, po Karadžiću nepotrebnom, po Babukiću potrebnom, *-h* u genitivu množine. Karadžić govori o važnosti narodnoga govora, Babukić naglašava važnost književnoga jezika, zatim Karadžić uzima za primjer Gundulićeve elizije (*zahvalnijeh*), a Babukić govori o jednosložnoj fonološkoj vrijednosti jata i dubrovačkome govoru, starijoj hrvatskojezičnoj književnoj normi i pjesničkoj slobodi, oprimjerujući svoje tvrdnje, što Karadžić, po običaju, zanemaruje uopće ne odgovarajući Babukiću, iako je on sam započeo raspravu. Babukić mu je jasno dao do znanja da se ne bi

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

trebao petljati u hrvatska jezikoslovna pitanja, eventualno može sudjelovati sugestijama i raspravama, ali nikako nametanjem svojih stavova⁷⁹.

Karadžić ne odustaje. Potporu je sada potražio na drugoj strani – Anti Kuzmaniću u Zadru jer je i on bio protivnik gajice i njegova su se načela često kosila sa zagrebačkim, pa se Karadžić nadao da će ovaj pristati uz njega, a time će ujedno još više produbiti neslogu među hrvatskim jezikoslovcima i tako lakše nametnuti svoje naume o reformi hrvatskoga slovomisa. Piše poslanicu Anti Kuzmaniću u Zadar, tražeći od njega da ju objavi u *Zori dalmatinskoj*. Što je Kuzmanić mislio o Karadžiću i njegovoj reformi najbolje je pokazao time što njegovu poslanicu nije ni objavio u *Zori dalmatinskoj*, dakle zanemario ju je, a Karadžić je znao da mu je bila došla u ruke.⁸⁰

Unatoč svoj Karadžićevoj nametljivosti i upornosti, njegove namjere u ovom slučaju nisu realizirane, latinica i dalje ostaje hrvatsko pismo. Zašto je tomu tako, tko je za to zaslužan, Babukić ili netko drugi, nije posve utvrđeno. Vjerojatno Karadžićeve reforme nitko od naših utjecajnih jezikoslovaca nije uzimao previše važnim i ozbiljnim, što je, napokon, i sam Karadžić uvidio pa je i sam prijedlog o miješanju ćirilice i latinice jednostavno sam od sebe ispaio iz širega kruga zanimanja.⁸¹

Godine 1835. Matica srpska raspisuje natječaj za srpsku gramatiku na koji se javlja Vjekoslav Babukić. Za razliku od Karadžića, koji se u hrvatska jezikoslovna pitanja miješao samoinicijativno čak i kada mu je dano do znanja da nije u svakoj raspravi dobrodošao, Babukić se potpuno regularno javlja na natječaj želeći pomoći u stvaranju srpskoga jezika unatoč svim razmiricama. Babukićev rukopis *Pravopis Srbski i osnova gramatike slavjanske narječja ilirskoga* jedini stiže u Maticu srpsku, natječajno poverenstvo kurtoazno ju pohvaljuje, ali svejedno ju odbija uz neobičan izgovor da nema ni jedne druge gramatike s kojom bi ju usporedili. Ipak, kasnije, jedan o članova povjerenstva, Hadžić Svetić, objavljuje negativnu ocjenu Babukićeve gramatike, iako samu gramatiku nisu htjeli objaviti. Sam Babukić primjećuje i čudi se kako može biti objavljena kritika nečega što nije objavljeno, dakle nedostupno nikome osim trima ocjenjivačima.⁸²

To ustvari pokazuje da su srpski jezikoslovci imali dvostruka mjerila: Vuk je Karadžić gotovo čitavo svoje djelovanje posvetio zadiranju u hrvatska jezična pitanja, dok s druge strane, hrvatski jezikoslovci nisu dobili ni priliku izreći svoja stajališta koja se tiču srpskoga jezika.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto.

Veberove rasprave s Jagićem

Jagićev članak *O našem pravopisu*

Mlađahni Jagić, polazio je od teze da jezik treba početi proučavati od najstarijih vremena, dakle dijakronijski, što on svome djelu *Naš pravopis* i čini, prikazujući i uspoređujući oblike iz sanskrta i drugih jezika, njihov razvoj i utjecaj na suvremene oblike, pozivajući se na dvojicu autoriteta: Boppa i Grimma, a drži se vukovskih načela, uglavnom suprotnih zagrebačkoj filološkoj školi.⁸³

Najprije govori kako je nemoguće pisati potpuno fonetski, ali ni korijenski:

“Načelo bo glasovno dovodi u dosljednoj porabi u velike neprilike već stoga, što niti najsavršenija bukvice nedostiže svih naunca ljudskog izgovora (sr. Pott. Et.forsch. II. 1. p. 36 ss.); a opet da uzmemo pisanje prema korijenitosti dotjerivati, nebi bilo izpravljanju ni kraja ni konca.” (*Naš pravopis*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982., str.: 643-644)

Nakon toga poziva se na primjere iz staroindijskoga, grčkoga, “rimskoga” (tj. latinskoga), “slovenskoga;” uz potonji navodi da “njihov najvriedniji je zastupnik staroslovenština,” misleći na slavenske jezike, zaključujući da “tvornici našega jezika nevlada nikakov princip tobožnje etimologije” i izvodi opće pravilo:

“Dok sam u granicah jedne te iste proste ili izvedene rieči, bilo imena bilo glagola, pisati ću onako, kako čujem da je valjan izgovor iste rieči u svojem nepromjenjivom obsegu, s osobitim obzirom na nominativ.” (*Naš pravopis*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982.)

Kod pisanja prijedloga dopušta načelo korjenitosti, zato što je to tradicija pisane književnosti, ali i zbog lakšeg izgovora.

O pisanju *ć* i *tj* navodi:

⁸³ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

“Načelo stoji da se jedan te isti glas sa dva slova ne izrazuje: u svakoj bukvi treba samo toliko posebnih slova, koliko je prostih ili napokon nerazdruživo spojenih glasova; a protivilo bi se svrsi pisma da za jedan budi samoglas budi suglas upotrebljavamo više onakvih znakova, što jih zovemo pismena iliti slova.” (*Naš pravopis*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982., str.: 649)

Poziva se na brojne primjere uglavnom starocrkvenoslavenskog, ali i drugih slavenskih jezika da treba pisati *ć*, a samo u nekim iznimkama *tj* kao npr. “cvieće ili cvietje, piće ili pitje, lišće ili listje, bitje ili biće” te još nekim.

O odrazu jata u hrvatskome jeziku uzima općenito pravilo da ga treba pisati tamo gdje je bio i u starocrkvenoslavenskom, ali opet problem se pojavljuje kako ga izgovarati, protivni se pisanju rogotoga *e* nazivajući ga “skrpljeni zamjenik” (jatu).

U opisu samoglasnoga *r* (*grm, germ, garm*) opet kreće od primjera iz davnina dokazujući da ga treba pisati samostalno jer “ne treba za izgovor nikakova pomagača,” dajući opet brojne primjere uglavom iz sanskrta, grčkoga, latinskoga, litavskoga, starocrkvenoslavenskoga i drugih slavenskih i neslavenskih jezika koji bi potvrdili njegovu tezu.

Drugi dio svoga članka započinje spominjući dugačku raspravu o pisanju nastavka *-ah* u genitivu množine koji je zagovarala zagrebačka škola. Pozivajući se na Frana Kurelca govori o “neprestanom navaljivanju g. Frana Kurelca na “zagrebački ah” i na “ahavce” koji je, po njemu, “dovoljno opisao suvišnost pismena h-a kod samostava u drug. pad. množ...,” ali svejedno, na brojnim primjerima svih onih jezika, ali i na primjerima starih hrvatskih književnika detaljno objašnjava zašto ne valja pisati *-ah* u genitivu množine, nazivajući to “-h neobičajem.” Da bi se razlikovala jednina od množine, navodi Karadžićev način pisanja koji iznad završnoga *-a* u množini dodaje znak ^, kako bi se razlikovao od jednine. Dakle N jd.: *žena*, G mn.: *ženâ*; G jd.: *konja*, G mn.: *konjâ*.

Na kraju članka, kao zaključak, rezimira i potvrđuje sve ono što je napisao i poziva se na Bečki dogovor iz 1850. kojeg se u praktičnom smislu u Hrvatskoj nitko nije ni pridržavao te navodi imena potpisnika: “Ivan Kukuljević, Dimitrij Demeter, J. Mažuranić, Vuk Stef. Karadžić, Vinko Pacel, Franje Miklošić, Stefan Pejaković, Gj. Daničić.” (*Naš pravopis*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982., str.: 707)

Veber: “O našem pravopisu – odgovor g. Jagiću” (*O našem pravopisu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb., 1982. str.. 708)

Odgovor je objavljen u takvom obliku da se prikaže kako se Veber gotovo u svemu slaže s Jagićem. Veber priznaje Jagiću veliku učenost, ali smatra da

“je pisac htio udariti neki temelj dosljednosti u našem pravopisu, koji se po mojem sudu nemože udariti.” (A. V. Tkalčević, *O našem pravopisu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb., 1982. str.. 708)

Na prvo Jagićevo načelo o fonološkom pisanju, kako stoji u tekstu, odgovara da je nemoguće tako pisati i brani etimološko načelo jer glas koji se čuje ovisi o sluhu i navodi primjer *oče*. Što ako on (Veber) za taj primjer tvrdi da su tu čuje *t*, dakle *otče*, onda njihovu prepirku može riješiti jedino etimologija, koja kaže da se ondje nalazi *t* (otac) jer ne izgovara se isto glas koje stoji sam i onaj koji stoji uz drugi glas, kao u tom primjeru.

Što se tiče pisanja, odnosno nepisanja dvostrukih isth slova, kada jedan treba ispasti, u tekstu piše da se slaže, osim iznimaka. Također piše u tekstu da se ne može u potpunosti provoditi “ni etimologija ni eufonija.”

Za pisanje *ć* i *tj*, u tekstu dalje piše da se slaže da treba pojednostaviti to pravilo i pisati *ć* gdje se to može. Isto tako navedeno je da je jednakovrijedan skup *i št* i *šč* jer ako *šč*, kako tvrdi Jagić, pripada čakavskome narječju, to znači da pripada hrvatskome jeziku, jer tako se objedinjuju sva tri hrvatska narječja a “sve troje je imovina jednog te istog naroda hrvatskoga.” (*O našem pravopisu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb., 1982. str.. 712)

Za odraz jata smatra da nikada nije dvoglas, kako tvrdi Jagić. Za pisanje *-ije* i *-je* smatra da zastupaju samo izgovor hercegovački, a Karadžiću to nije ni kod *Srbaljah* pošlo za rukom pa ne će ni kod nas zbog različitosti izgovora.⁸⁴

⁸⁴ Zagrebačka je škola zagovarala jednostruko bilježenje odraza jata: *ě*, koje se moglo izgovarati kao što se izgovara u svim hrvatskim narječjima: *i*, *e*, *je*, ili kao *ije*.

“Vatroslav Jagić - Odgovor Adolfu Veberu” (*Odgovor Adolfu Veberu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str.: 714)

Ovaj puta Jagić napominje da će odgovoriti kratko. Što se tiče tvrdnje da se ne može pisati ni potpuno etimološki ni potpuno fonetski, to je i sam rekao, ali da

“je i sad već u onakovom pisanju, kakovo si g. A. V. želi, mnogo v e ć i broj slučajeva, gdje je etimologija popustila eufoniji nego li naopako. Tko ne vjeruje, neka broji.” (*Odgovor Adolfu Veberu*, 1864., *Književnik* prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str.: 715)

Drago mu je što se Veber navodno slaže glede slova ć, ali ga ispravlja, da je “oprošćen” čakavski, a ne kajkavski, iako je Veber želio reći da je ono što je čakavski, to je i štokavski i kajkavski i obratno, odnosno, da je to sve – hrvatski.

O pisanju odraza jata ostaje pri svome i tvrdeći:

“Veber brani ě! Da ga obraniti neće, o tom, skoro bih pomislio, da je i sam osvjedočen.” (*Odgovor Adolfu Veberu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str.: 715)

smatra ě mrtvim slovom.⁸⁵

Novi Veberov odgovor: “članak je moj izašao u književniku tako promijenjen, da ga ni sam nisam mogao raspoznati”

Na početku odgovora napominje kako smo *mi* originalan narod jer se kod nas događa ono što se kod drugih ne događa. Veber tvrdi da mu je zadnji odgovor Jagiću, objavljen u *Književniku* promijenjen i to u važnim točkama te da je gotovo pola teksta izostavljeno

“i to tako, da su njeka moja mjesta sasvim izbačena, a dokazi izbacivanjem nekih razloga oslabljeni. ...gdje se bo misli čije po tuđoj volji brišu, krnje i promjenjuju, tu neima

⁸⁵ Opširnije vidi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982.

slobode! Opazka pako uredništva, da priobćuje samo one moje opazke, u kojih se ja s njim posvema ili donjekle slažem, nevriede ništa, jer se ja s njim u ničem neslažem, osim pravila o nedvostručenju suglasnikah, pa je to uprav priobćeno, jer o muklom e pred r-om, u čemu se ja s g. Jagićem slažem, nije se moglo ništa priobćiti, dočim nisam o njem ništa ni napisao, osim tih rieči, da se u tom s njim slažem, pak napokon je i to oratione indirecta priobćeno.” (*O našem pravopisu*, 1864., *Književnik*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb., 1982. str.. 716)

Nakon objašnjenja što se dogodilo, ponovno navodi izvorni svoj tekst koji je u *Književniku* promijenjen. One dijelove koji su ispušteni ili promijenjeni obilježava drugačijim tipom slova da bi se razlikovao od ostaloga teksta.⁸⁶

Što je dalje bilo, govori sam Veber u jednom svom drugom članku objavljenom u *Domobranu* 1866.:

“Ćuteć g. Jagić ili uredništvo pogriješku svoju, neodgovori na moju tužbu uprav ni rieči, a ja ne prestadoh pisati u *Književnik*.” (*Zadnji odgovor gospodinu Jagiću*, 1866., *Domobran*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga III, Zagreb., 1982. str.. 38)

Dakle odgovor na Veberove optužbe, izostao je. Dalje, Veber u istom tekstu opet govori o mjestima iz spornoga članka koja su promijenjena čime su se njegove tvrdnje pokušale obezvrijediti, a sada kada su namjere raskrinkane, nastaje tajac. No, ni tu čitava priča ne staje. Veber navodi da je i jedan Šulekov tekst, kao i njegov promijenjen, čemu svjedoči i sam Šulek.⁸⁷

Veber zatim napominje kako ga je Jagić prije objavljivanja teksta nagovarao da naprave neke promjene u tekstu na što ovaj nije želio pristati.⁸⁸

Evo kako je situacija tekla dalje:

„Kad sam pročitao onu svoju obranu, pričini mi se, da opet nije onako tiskana kako sam ju ja bio uručio. Zato poručih gospodinu Jagiću, da mi prisposdobe dostavi moj rukopis. Na taj poručak dobih od njega ovo pismo: Vam je poznato da se uredništva drže tog načela, te

⁸⁶ Opširnije vidi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982.

⁸⁷ Opširnije vidi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga III, Mladost, Zagreb, 1982.

⁸⁸ Isto.

rukopisa ne vraćaju.“ (*Zadnji odgovor gospodinu Jagiću*, 1866., *Domobran*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga III, Zagreb., 1982. str. 40)

Nakon toga osobno odlazi k Jagiću i traži od njega svoj rukopis i Jagić mu je tek tada ipak uručio rukopis. Kako je neke dijelove u rukopisu Veber sam križao, a koji su svejedno bili objavljeni, na Veberov upit zašto su tiskani prekríženi dijelovi, Jagić je odgovorio da je mislio da je to prekrížio Rački komu je Veber dao rukopis na ocjenu. Veber je tada zaprijetio prijavom, čemu se Jagić nije protivio.⁸⁹

Na koncu, Veber zaključuje:

„...g. Jagić znade makar deset puta više od mene, i da svojih filologičkih članaka nepišem onako, kako jih piše g. Jagić; svega toga neznam i nečinim, ali sam ipak doživio utjehu, da mi g. Jagić, koji sve to znade i čini, nije pobio još nijednog dokaza. ...dočim on svakom i najmanjom sgodom iznosi na vidjelo svoje znanje sanskrta, ja argumentiram iz same naravi našega jezika; dočim se on uvijek kreće u maglovitih visinah, ja silazim na zemlju među narod, koji mene sigurno više razumije, nego njega...“ (*Zadnji odgovor gospodinu Jagiću*, 1866., *Domobran*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga III, Zagreb., 1982. str. 42)

Uistinu, kako tvrdi sam Veber, teško je naći poveznicu između, npr. mrtvoga sanskrta i tadašnjega suvremenoga hrvatskoga jezika, pa je Veber u pravu kada tvrdi da Jagić želi dobiti na važnosti prikazujući na svakome koraku svoje, u svakom slučaju, zavidno znanje drevnih jezika.

Iz čitave navedene prjepiske može se zaključiti da se opet ponavlja teza o mijenjanju izvornih tekstova koji sadrže suprotna mišljenja od vukovskih načela, kao dijelu vukovske tradicije.

Čija je štokavština?

Doba je uvođenja apsolutizma (1848.) obilježeno političkim, kulturnim, a samim time i jezikoslovnim previranjima. U Hrvatskoj se napušta ilirstvo, ali još uvijek ne u potpunosti,

⁸⁹ Isto.

isti je slučaj i s jugoslavenstvom, a sve više jača misao o hrvatstvu i hrvatskome jeziku. Matica ilirska traži da se ilirsko ime svuda promijeni u hrvatsko (sama je ime promijenila u hrvatska 1874.).⁹⁰

Ovdje opet valja krenuti od Karadžićeva članka *Srbi i svuda*, (izdanog 1849.) u kojemu on štokavštinu svojata pripisujući ju samo srpskome jeziku, usput gotovo potpuno negirajući hrvatski jezik. Rasprave o tome umjetno stvorenome problemu trajale su čak desetak godina, a odvijale su se u mnogim listovima. Najžešće odgovore Karadžiću upućivao je Ante Starčević, vjerojatno iziritiran Karadžićevim nasrtajima na štokavštinu:

„I zbilja koji je to jezik srbski? Je li možda onaj koji se nalazi u nekoliko stara kirilska rukopisa? Neka bude čiji mu drago, hervatski nije. Je li onaj kojim je tiskana – ako se ne varam prva kirilska necerkvena knjiga oko polovice prošloga XVIII vieka, - t.j. kojime je pisan prievod stematografije Ilirske od našeg Vitezovića? I onaj od naše hervatske strane neka nosi s Božjim blagoslovom kogod hoće. Je li to onaj jezik, kojime je pisao n. p. Raić i još nekoliko kirilovaca, kojime je u kirilici izišao naš Gundulić? Mi ni taj jezik ne priznajemo za jezik hervatski, neka si ga posvoji, kome se hoće...“ (Vince, 1978.: 284)

Iz odgovora se vidi da su naši jezikoslovci svjesni bogate tradicije hrvatskoga jezika, na kojoj mogu zavidjeti brojni drugi europski narodi i svjestan je moguće štete koju može prouzročiti upliv osobina srpskoga jezika koji se tek počinje izgrađivati, dok je hrvatski jezik u stadiju u kojem mu treba samo dati završni oblik, upravo ono što je učinila zagrebačka filološka škola i sada to zagovaratelji vukovskih načela žele narušiti.

Godina je 1856. kada Bogoslav Šulek, hrvatski jezikoslovac slovačkoga podrijetla, objavljuje u *Nevenu* svoj članak *Srbi i hrvati*, strasti oko objavljivanja Karadžićeva članka *Srbi i svuda* još su uvijek bile rasplamsane, a Šulek ih sada želi obuzdati, ali ne odstupanjima i ustupanjima, nego prije svega razumom i činjenicama, iako su činjenice bile poznate svima, samo neki su ih jednostavno uporno zanemarivali i negirali. Ovako opisuje težnje s hrvatske strane i one sa srpske strane, o jedinstvu Slavena:

“Zatim bude predloženo ime slovinsko ili slovjensko, kojim mnogi naši dubrovački pisci od mnogo vjekovah nazivahu ukupno sve južne Slavene. No neznam, dali se i jedan Srbin ovim imenom poslužio, akoprem nije zaista neshodno. – Napokon Srbi budu ponuđeni

⁹⁰ Opširnije vidi: Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.

imenom jugoslavenskim. Ni ovo nije prodrlo. Tako dakle ostade sve nastojanje Hrvatah u tom poslu jalovo; *) dapače, čini se da se u nekih Srbah probudilo krivo mnjenje, da Hrvati svoga hrvatskoga imena neštiju i neljube i da samo zato za drugim hlepe. To je može biti uzrok, što su od ovo nekoliko godina srbski pisci ime srbsko počeli potezati i na Hrvate, i to izprva samo na Štokavce, a kasnije i na Čakavce, hrvatske Kekavce, pače i na sve ostale Slovence.” (*Srbi i Hrvati*, 1856., *Neven*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str. 212-213)

Šulek dalje kaže kako oba naroda imaju svoj identitet i ne želi ga se odreći, stoga nitko nikome ne treba nametati svoje ime, ali dodaje:

“To se mora priznati, da Hrvati svog imena Srbijem ne nameću.**)
Žao mi je, što ne mogu i za Srbe isto kazati, a jošte više žalim, što im u tom poslu prednjači inače velezaslužni g. Vuk Karadžić, koji je svojim člankom “Srbi svi i svuda” u Kovčežiću, kao što se meni čini, najviše toj razpri povoda dao.” (*Srbi i Hrvati*, 1856., *Neven*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str. 213)

Razlučuje što je narječje, što jezik, objašnjavajući da i srpski jezik ima svoja narječja, tako i hrvatski, dakle ne može se reći, ako su narječja jednoga jezika različita, da se tu radi o više različitih jezika i nije moguće da to Karadžić i neki jezikoslovci sličnih nastojanja ne znaju.⁹¹ I Šulek se, kao i Starčević, (a u ostalom i Karadžić) poziva na Porfirogeneta koji govori o dolasku Hrvata na ova područja, a nakon njih i Srba, demantirajući Karadžićeve navode koji nemaju nigdje temelja:

„Nu zaludu ćeš tražiti u Kovčežiću razlogah, iz kojih bi se to izvoditi moglo, zaludu svjedočanstvah povjesničkih, koja bi to potvrđivala, da se je veliki njegdašnji hrvatski narod u šaku Čakavacah u primorju živućih skvrčio; on sam kaže na str. 7. ja bih rekao, a na str. 17. ja mislim da su samo Čakavci Hrvati.“ (*Srbi i Hrvati*, 1856., *Neven*, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str. 215)

⁹¹ Opširnije vidi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982.

Šulek daje čitav niz povijesnih dokumenata koji dokazuju da se srpski jezik, kako u Dalmaciji, tako i u ostalim dijelovima Hrvatske i Bosne i Hercegovine ne spominje, već samo izričito hrvatski u svim svojim inačicama:

„Mogao bih nanizati cijelu povorku od knjižnih naslovah, kojih pisci življahu u raznih hrvatsko-dalmatinskih mjestih, a svi zovu jezik svoj hrvatskim ili što je istovjetno, slovinskim; pa nećeš naći knjige pisane glagoljicom ili latinskom abecedom, koje pisac bi bio jezik svoj srbskim prozvaao, dapače knjige pisane i tiskane tako zvanom bosanskom ćirilicom, zovu jezik svoj takodjer hrvatskim ili slovinskim, a ne srbskim. (*Srbi i Hrvati*, 1856., Neven, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str. 225)

Konkretno, o pripadnosti štokavštine, u nastavku kaže:

„Pa kako bi ga i mogao bio hrvatski pisac srbskim krstiti, kad su ono doba sve do novijega vremena Srbli pisali nekome smjesom od crkvenoga narječja, koju su oni srbskim ili serbičeskim jezikom zvali? U književnosti je štokavski jezik sve do ovoga vieka samo kod Hrvatah cvatio...“ (*Srbi i Hrvati*, 1856., Neven, prema: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Zagreb, 1982., str. 225)

Na kraju članka Šulek, iako naglašava da nije ni Hrvat ni Srbin, ali je Slaven (Slovak), i dalje pomirljivo poziva Srbe na jedinstvo s hrvatskim narodom, zaključujući da će ujedinjeni lakše uspjeti opstati među velikim narodima i jezicima.⁹² Karadžić na članak nije odgovorio, kasnije ga je samo usput spomenuo, a od svojih nauma nije odstupio sve do svoje smrti 1864.

Nakon toga, teorija o pripadnosti štokavštine samo srpskome jeziku i ograničavanju hrvatskoga jezika samo na čakavštinu jednostavno se nije više mogla ni umjetno održati. Čak je i Đuro Daničić, vjerni Karadžićev sljedbenik priznao da postoje Hrvati štokavci. Ta se teorija morala urušiti jer ni u jednom području svakodnevnoga života i ljudske djelatnosti u Hrvatskoj jednostavno nije bila primjenjiva.

⁹² Opširnije vidi: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, Kolo I, Knjiga II, Mladost, Zagreb, 1982.

Zaključak

Čitavo razdoblje pokušaja spajanja dvaju jezika, kako bi se stvorio jedan jezični hibrid koji je imao različite nazive (jugoslavenski, srpskohrvatski, hrvatskosrpski, srpski ili hrvatski, hrvatski ili srpski) obilježeno je brojnim kontroverzama koje su trajale više od jednoga stoljeća, a čak ni danas nisu u potpunosti utihnule. Već iz samog pokušaja stvaranja naziva, vidljivo je nejedinstvo, kao i to da je nasilno spajanje nespojivog uvijek na štetu jedne strane.

Zagrebačka filološka škola hrvatsku jezičnu tradiciju oblikuje i daje smjernice za njezin konačan oblik, pa je stoga hrvatski književni jezik već u prvoj polovici 19. stoljeća normiran i jezik zagrebačke filološke škole općeprihvaćen je više od pola stoljeća u Hrvatskoj. Ako rubne jezične pojave norma nije obuhvatila, svakako su bili postavljeni preduvjeti da se norma do kraja razvije i postane sveobuhvatna.

Sve ono što je započeto stotinjak godina ranije, a zagrebačka filološka škola postigla – ujedinila i razvila, razbijaju hrvatski vukovci na kraju 19. stoljeća s Tomom Maretićem na čelu da bi se kroz ideju približavanja dvaju jezika, pod krinkom jugoslavenstva i ideološke obojenosti ustvari uguralo što je moguće više osobina srpskoga jezika u hrvatski jezik i na taj način naglo počelo razvijati novu normu uvodeći narodni jezik kao književni. Temelje takvoj jezičnoj politici postavio je Vuk Karadžić; najvažnije sredstvo u njegovim nastojanjima bilo je pokušaj prikazivanja cijele štokavštine kao pripadnosti srpskomu jeziku, a u pozadini svega toga što se odražavalo na jezik, ležala je namjera da se doprinese velikosrpkom političkom nacrtu na jezičnomu planu.

Takva je jezična politika ostavila dalekosežne posljedice na hrvatski književni jezik, a neke su očite i danas. Suvremeni hrvatski književni jezik, iako se već više od dvaju desetljeća samostalno uspješno razvija, da nije bilo izvanjezičnih intervencija, od Karadžića pa do konačnog raspada pokušaja stvaranja srpskohrvatskog jezičnog hibrida, jamačno bi se razvijao u drugačijem smjeru nego što se razvijao u tih stotinjak godina i današnje bi nasljeđe u nekim segmentima zacijelo bilo drugačije nego što jest.

Literatura

1. Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1991.
2. Brozović, Dalibor, *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
3. Garašanin, Ilija, *Načertanije*, Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture: posjećeno 28. kolovoza 2012.: http://www.rastko.rs/istorija/garasanin_nacertanije.html.
4. Ham, Sanda, *I abeceda ima svoju filozofiju* u zborniku: *Hrvatski bez kompleksa, jubilarni zbornik posvećen Ernestu Bariću*, Filozofski fakultet sveučilišta u Pečuhu, Katedra za kroatistiku, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pečuh, 2011.
5. Ham, Sanda, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Matica hrvatska, Osijek, 1998.
6. Ham, Sanda, *Povijest hrvatskih gramatika*, Globus, Zagreb, 2006.
7. Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u toriji i praksi*, Znanje, Zagreb, 1965.
8. *Polemike u hrvatskoj književnosti; Viek narodnosti*, Kolo I, Knjiga II, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982.
9. *Polemike u hrvatskoj književnosti; Viek narodnosti*, Kolo I, Knjiga III, priredio Ivan Krtalić, Mladost, Zagreb, 1982.
10. Karadžić, Vuk, *Srbi svi i svuda*, Projekt Rastko: Biblioteka srpske kulture, posjećeno 14. kolovoza 2012.: <http://www.rastko.rs/filologija/vuk/vkaradzic-srbi.html>.
11. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*. Nakladni zavod MH, Zagreb, 1978.
12. *Zbornik o Šimi Ljubuću – Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009.
13. Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, Liber, Zagreb, 1978.
14. Wikipedija: *Hrvatski jezik*, posjećeno 1. studenoga 2012.: http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_jezik.
15. Wikipedija: *Srbija*, posjećeno 5. prosinca 2012.: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Srbija>
16. Wikipedija: *Šime Starčević*, posjećeno 31. listopada 2012.: http://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ime_Star%C4%8Devi%C4%87